

ปัดเป่าพระพุทธรูป

กก.สุรพล ไตรสรณทัต

จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย

ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University
Pillar of the Kingdom

คู่มือ

“ปัญญาในพระพุทธศาสนา”

จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย

ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

"คู่มือ ปัญญาในพระพุทศาสนา"

เรียบเรียง : เกสัซกรสุรพล ไกรสรารุฒิ

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 4,000 เล่ม

: พุศจิกายน พ.ศ. 2552

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สุรพล ไกรสรารุฒิ.

คู่มือ ปัญญาในพระพุทศาสนา.-- กรุงเทพฯ :

ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. 48 หน้า.

1. ปัญญา - แงศาสนา -- พุทศาสนา. 2. พุทศาสนา -- หลักคำสอน.
3. การตัดสินใจ. I. ชื่อเรื่อง.

294.315

ISBN : 978-616-551-047-9

บรรณาธิการอำนวยการ : ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ระวี ภาวิไล

บรรณาธิการ : เกสัซกรสุรพล ไกรสรารุฒิ

ออกแบบปก : นายมานิช กลิ่นทรัพย์

พิสูจน์อักษร : นางปาลิดา จิรารงชัย

ประสานงาน : นางสาวปทุมรัตน์ กิจจานนท์ , นางนิติพร ไบเตย

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 254 ถ.พญาไท

เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 โทร.0-2215-1991-2

ลิขสิทธิ์ : ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร. 02-2183018

Email : dharma-centre@chula.ac.th

คำนำ

โดย ศ.กิตติคุณ ดร.ระวี ภาวิไล

คุณชูชีพ พล ไทศรี วรวิ ผู้เจ้ปณณลือ
คือชื่อ "ปัญหาในพระพุทธศาสนา" เล่มนี้
ได้ เป็นมา แห่ง ลือ ในนาม ของธรรมสาร กงสุมา
ออกมาแล้ว หลายเล่ม ล้วนแต่ เป็นประโยชน์
และเป็นที่ ชื่นชอบ ในวงการ ผู้สนใจในธรรม
ของสุ นิกอภรณ์ มหาบัณฑิต และ ได้มีพร
ขอ รังไป แลกจ่าย เพื่หุหลายอย่าง กว้างขวาง
คือ แต่ ละเล่ม ล้วนดี มีประโยชน์ เต็ม หลายเล่ม

ในหนังสือเล่มนี้ คุณชูชีพ ได้
นำ สู่ หาด ลึก คัญ คือ เรื่อง ปัญหาใน
พระพุทธศาสนา ได้ หัด สอน เนื้อหา ในทาง
ใจ ออมรม ระหว่า บัง ได้ พรวน ทั่ว ๑
ส่วน แวด ล้อม ได้ มี พระ อภิ กษัตริย์ ยี่
ท่าน เจ้า ชูชีพ พล ไทศรี อภรณ์ (ป.อ. ปญฺ.ต.เต)
ทุก วัน เล่า และ เนื้อ เรื่อง หนังสือ ได้ แลก
กับ ปัญหา โดย พยายาม ปล่อย ปล่อย ปล่อย
ซึ่ง ควร มี ประโยชน์ ต่อ ผู้ สัก ๑ ปัญหา
โดย ทัด ๕.

ระวี ภาวิไล
๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๕

● พุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งปัญญา	1
● ทำไมคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงมีรากฐานอยู่ที่ “ปัญญา”	3
● ความหมายของปัญญา	5
● แหล่งกำเนิดของปัญญา	7
◆ สุตมยปัญญา	7
◆ จินตามยปัญญา	8
◆ ภาวนามยปัญญา	9
◆ ความสัมพันธ์ระหว่างปัญญา 3 ประเภท	10
● หน้าที่ของ “ปัญญา” ในบริบทต่างๆ	11
◆ “สัมมาทิฐิ” : ปัญญาเครื่องนำทาง	11
◆ “สัมมาสังกัปปะ” : ปัญญากำกับความคิดต้องการ	19
◆ “สัมปชัญญะ” : ปัญญารู้เท่าทันสถานการณ์	21
◆ “ธรรมวิจย” : ปัญญาเลือกเฟ้น สอดส่อง สืบค้น	23
◆ “วิมังสา” : ปัญญาที่นำสู่ความสำเร็จ	27
◆ “ญาณ” : ปัญญาที่รู้แจ้งอันวิเศษ	28
◆ “วิชา” : ปัญญาที่รู้แจ้งเพื่อความพ้นทุกข์	29
◆ “ปัญญาธิริย” : ปัญญาที่แก่กล้า	31
◆ “ปัญญาพละ” : ปัญญาที่เป็นพลัง	33
◆ “ปัญญาบารมี” : ปัญญาที่บำเพ็ญเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า	34
◆ “ปัญญาขันธ” : กองแห่งปัญญา	36
● การประยุกต์ “ปัญญา” ในการดำเนินชีวิต	36
◆ การประยุกต์ปัญญาด้วยหลัก “สัปปุริสธรรม 7” และ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”	37
◆ การประยุกต์ “ปฏิสัมภิทา 4” เพื่อความแตกฉานของปัญญา	40
● กฎธรรมชาติที่ “ปัญญา” ฟังรู้	42
◆ ธรรมชาติของชีวิต	42
◆ นิยาม 5 : กฎธรรมชาติ 5 ประการที่ควบคุมสรรพสิ่ง	43
◆ ปฏิจสมุปบาท : กฎธรรมชาติที่ทำให้เกิดทุกข์	44

คู่มือ

“ปัญญาในพระพุทธศาสนา”

- พระพุทธศาสนา เป็น “ศาสนาแห่งปัญญา”

ลักษณะที่โดดเด่นยิ่งของคำสอนในพระพุทธศาสนาที่แตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ โดยทั่วไป คือ เป็นศาสนาที่ตั้งอยู่บนหลักการของเหตุและผล มองสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และมีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ที่เรียกว่า “กฎธรรมชาติ” ซึ่งเป็นเช่นนั้นเอง (ตถตา) โดยไม่มีผู้สร้างหรือผู้ดับ บันดาลแต่ประการใด และด้วยลักษณะดังกล่าวไปแล้วนี้ จึงมีคำกล่าวขานถึงพระพุทธศาสนาว่า เป็น “ศาสนาแห่งปัญญา”

ความหมายของ “พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งปัญญา” อีกนัยหนึ่ง คือ เป็นศาสนาที่เกิดขึ้นจาก “ปัญญาตรัสรู้” ของ พระพุทธเจ้า ซึ่งมีนัยสำคัญยิ่งที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและ อัจฉริยภาพอันยิ่งใหญ่ของความเป็นมนุษย์ ว่ามีความสามารถเข้าถึงสัจจะและบรรลุลุคตมคติอันสูงสุดของชีวิตได้ โดยอาศัยกำลังแห่ง “ปัญญา” ที่ฝึกฝนพัฒนาให้เกิดขึ้นด้วยความเพียรของมนุษย์เอง

คำว่า “ศาสนาแห่งปัญญา” ยังมีความหมายว่า เป็นศาสนา ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของ “ปัญญา” ว่าเป็นเครื่องมือจำเป็น ที่ใช้ในทุกระบวนการของการดำเนินชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย และเป็นเครื่องมือสูงสุดในการดำเนินทุกกิจกรรมของชีวิต เพื่อให้บรรลุผลหรือประสบความสำเร็จด้วยดี

และเนื่องจากเป็นศาสนาแห่งปัญญา จึงเป็นศาสนาที่มุ่งชี้แนะ บุคคลให้รู้ เห็น ประจักษ์ ในคำสอนด้วยตนเอง โดยไม่ได้ให้เชื่อตาม เพียงอย่างเดียว เป็นศาสนาที่ให้อิสระภาพทางความคิด ไม่มีการบังคับ ความเชื่อ และพร้อมที่จะให้เข้ามาพิสูจน์ความจริงในสิ่งที่ตรัสสอน ทุกประการ

มีชื่อเรียกบุคคลผู้เข้าถึงและดำเนินชีวิตด้วย “ปัญญา” นี้ว่า “พุทธะ” ซึ่งแปลว่า “ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน” กล่าวคือ เป็นผู้ที่มี ปัญญารูเท่าทันในความจริงของสิ่งทั้งหลาย จนทำให้เป็นผู้ตื่นจากความหลับไหลด้วยความมกมายในการทำหน้าที่หรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับ สิ่งต่างๆ และเป็นผู้เต็มเปี่ยมด้วยความเบิกบานใจเพราะหมดสิ้น ความสงสัยและความไม่รู้ ซึ่งเป็นเครื่องเศร้าหมองและสาเหตุ พื้นฐานของความรบกวนจิตใจทั้งปวง

•ทำไมคำสอนในพระพุทธศาสนา จึงมีรากฐานอยู่ที่“ปัญญา”

ทั้งนี้เพราะ พระพุทธศาสนามองว่า สิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ มี “กฎธรรมชาติ” ควบคุมความเป็นไป โดยเรียกกฎนี้ในชื่อที่ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า “กฎแห่งเหตุและผล” หรือในภาษาทางศาสนาใช้คำว่า “เป็นไปตามเหตุปัจจัย” ซึ่งมีชื่อเรียกเฉพาะว่า “กฎอิทัปปัจจยตา” มีสาระสำคัญว่า “ เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี ,

เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น ;

เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี ,

เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป .”

ไม่ได้เป็นไปตามอำนาจการดลบันดาลของใคร ไม่ได้เป็นไปโดยบังเอิญหรืออย่างเลื่อนลอย

ดังนั้น การจะกระทำหรือดำเนินการในเรื่องใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ จึงถูกบังคับให้ต้องแสวงหา “ปัญญา” หรือ “ความรู้” ที่เป็น “กฎธรรมชาติ” หรือ “เหตุปัจจัย” ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ เสียก่อน แล้วค่อยกระทำหรือดำเนินการไปตามกฎธรรมชาติที่ควบคุมอยู่นั้น จึงจะทำให้ได้รับผลสำเร็จด้วยดี

หากจะกล่าวให้จำเพาะยิ่งขึ้น การแสวงหา “ปัญญา” นี้ เป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นเฉพาะสำหรับสิ่งมีชีวิตที่มี “ภาวิตญาณ” (คือ ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้และฝึกฝน ไม่ได้มีมาเอง หรือเกิดขึ้นเองมาแต่กำเนิด) ดังเช่นมนุษย์นี้เท่านั้น แต่ไม่มีความจำเป็นใด ๆ สำหรับสิ่งมีชีวิตที่ดำรงอยู่โดยอาศัยลำพังเพียง “สัญชาตญาณ” (คือ ความรู้ที่มีมาพร้อมจิต เป็นความรู้ที่มีมาแต่กำเนิด และเกิดขึ้นได้เองโดยไม่ต้องมีใครสั่งสอน เพื่อที่จะควบคุมความเป็นไป และทำให้สิ่งมีชีวิตนั้นๆ สามารถรักษาตัวรอดและดำรงชีวิตอยู่ได้) ดังเช่นในกรณีสัตว์อื่น ๆ

(โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อ “จิตตนิยาม” ในหนังสือ “คู่มือบัณฑิตของแผ่นดิน” หน้า 16 - 20 จัดพิมพ์โดยธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อเดือน ก.พ. 2552)

กล่าวโดยสรุป เนื่องจาก “กฎธรรมชาติ” และ “ภาวิตญาณ” นี้เอง มนุษย์จึงถูกธรรมชาติบังคับให้ต้องมีการเรียนรู้และแสวงหา “ปัญญา” หรือ “ความรู้” ที่เป็น “กฎธรรมชาติ” หรือ “เหตุปัจจัย” ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อที่จะได้รู้จักและสามารถเขาไปปฏิบัติ หรือทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง เพื่อผลคือความไม่เดือดร้อน และความสงบสุข เป็นต้น และที่สำคัญที่สุดคือการนำมาใช้ปรับปรุงและพัฒนาทางด้านจิตใจ จนทำให้จิตบรรลุมภาวะสูงสุดที่อิสระและอยู่เหนืออำนาจการบีบคั้นจากสิ่งต่างๆ ทั้งปวงได้อย่างเด็ดขาด ซึ่ง “ปัญญา” ในประเด็นหลังนี้เอง ที่เป็นสาระสำคัญและเป็นที่มาของคำสอนในพระพุทธศาสนาโดยตรง

มีพุทธพจน์ตรัสถึงความสำคัญยิ่งของ “ปัญญา” ไว้ว่า

: ปัญญา โลกสมิ ปชฺโชโต

ปัญญา เป็นดวงขวลา (แสงสว่าง) ในโลก

: นตฺถิ ปัญญาสมา อาภา

แสงสว่างเสมอด้วยปัญญา ไม่มี

: ปัญญา हि เสฏฺฐา กุสลา วทนฺติ

คนฉลาดกล่าวว่า ปัญญาแล ประเสริฐสุด

: ปัญญาชีวิติ ชีวิตมาหุ เสฏฺฐิ

ปราชาญว่า ชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญา ประเสริฐสุด

● ความหมายของปัญญา

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ของท่านเจ้าคุณ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า

“ปัญญา” คือ “ความรู้ทั่ว ปริชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจ ชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์- มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามความเป็นจริง”

ซึ่งสามารถสรุปความได้ว่า ปัญญาที่จะนับว่าเป็นความรู้ อย่างทั่วถึงแท้จริงในพุทธศาสนา อย่างน้อยมี 4 นัยสำคัญที่ต้องรู้จัก คือ

(1) ปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ในเรื่องของเหตุและผลของ สิ่งนั้น ๆ ซึ่งในที่นี้หมายถึง รู้ถึงโครงสร้าง รู้ถึงองค์ประกอบ รู้ที่มา ที่ไป รู้เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

(2) ปัญญาที่รู้ถึงคุณค่าและความหมายของสิ่งนั้น ๆ ทั้งในส่วนที่เป็นคุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์ ที่มีต่อชีวิตและ สิ่งแวดล้อม

(3) ปัญญาที่รู้จักเข้าไปทำหน้าที่ จัดแจง จัดสรร จัดการ หรือเข้าไปทำหน้าที่และเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง

(4) ปัญญาที่รู้เท่าทันความเป็นจริงในกองสังขาร ซึ่งในที่นี้ หมายถึง รู้เท่าทันในความเป็นไตรลักษณ์ (= อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา = ความเปลี่ยนแปลง ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ความไม่ใช่ตัวตน) ของสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นของปรุงแต่ง ซึ่งจะมีผลทำให้จิตมีความเป็นอิสระ ไม่มีความบีบคั้น และไม่เกิดความประมาท ไม่ยึดมั่นถือมั่นแม้ในความรู้ที่ มี นั้น และพร้อมที่จะปรับปรุงความรู้ต่างๆให้ดีขึ้นก้าวหน้าขึ้นตลอดเวลา

ยกตัวอย่าง เช่น การจะมีปัญญารอบรู้อย่างทั่วถึงในเรื่องของ “ยา” ชนิดหนึ่ง

ประการแรก จะต้องรู้จักเรื่องของ “ตัวยา” และ “กลไกการออกฤทธิ์” ของตัวยานั้น ๆ ซึ่งในทางการแพทย์แผนปัจจุบันสามารถลงลึกถึงการรู้จัก “โครงสร้างทางเคมี” ตลอดจน “ปฏิกิริยาทางเคมี” ในระดับโมเลกุล เมื่อเข้าสู่ระบบต่างๆ ของร่างกาย รวมไปถึงการรู้ในเรื่องปฏิกิริยาต่อกันของยาต่างๆ เมื่อใช้ร่วมกัน เป็นต้น

ประการที่ 2 รู้ถึง “สรรพคุณ” ทั้งในส่วนของเป็นคุณต่อการรักษา และส่วนที่อาจเกิดเป็นผลข้างเคียง หรือเป็นพิษต่อระบบของอวัยวะต่างๆ

ประการที่ 3 รู้ถึงวิธีการสกัดหรือสังเคราะห์ ให้ได้มาซึ่งตัวยานั้น ๆ ตลอดจนวิธีการปรุงให้อยู่ในรูปแบบที่จะนำไปใช้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล เช่น ไซทา ไซกิน หรือไซคิด เป็นต้น นอกจากนี้ รู้ถึงขนาดของการใช้ยา รู้ถึงจังหวะเวลาในการใช้ เช่น รับประทานเฉพาะในตอนเช้า , รับประทานก่อนหรือหลังอาหาร เป็นต้น

ประการสุดท้าย คือ มีปัญญารู้เท่าทัน ไม่ประมาทและยึดมั่นต่อความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่นั้น ว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้องและสมบูรณ์แล้ว แต่ยังคงคอยสังเกตและหมั่นปรับปรุงความรู้ต่าง ๆ ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ๆ ตลอดเวลา และด้วยเหตุที่แห่งการมีปัญญาเช่นที่ว่านี้ นอกจากจะช่วยให้มีพัฒนาการของตัวปัญญาเองอยู่ตลอดเวลาแล้ว ยังมีผลทำให้จิตของบุคคลมีความเป็นอิสระ ไม่มีความบีบคั้นใด ๆ ในทุกเรื่องที่เขาไปเกี่ยวข้องกับ

● แหล่งกำเนิดของปัญญา

มีพุทธพจน์ตรัสถึงแหล่งกำเนิดหรือที่มาของปัญญา 3 ประการ ดังนี้

◆ 1. **สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การสดับ (ฟัง)** หรืออาจขยายให้กว้างออกไปได้ว่า เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากแหล่งความรู้ที่อยู่ภายนอก ซึ่งครอบคลุมไปได้หมดทั้งจากการฟัง หรือแม้จากการอ่าน หรือจากการศึกษาเล่าเรียน

สุตมยปัญญา จัดเป็นปัญญาของผู้อื่นที่บุคคลเพียงจดจำไว้ได้ อาจเรียกปัญญาประเภทนี้ว่า “รู้จำ” ซึ่งยังไม่อาจนับเป็นปัญญาของบุคคลนั้นๆ อย่างแท้จริง แต่ก็ก็เป็นปัญญาที่มีความสำคัญมาก ในฐานะเป็นปัญญาในระดับเริ่มต้นของบุคคลที่อาศัยใช้เพื่อการเรียนลัด ทำให้ไม่ต้องเสียเวลาหรือเผชิญกับความเสี่ยงไปในการลองผิดลองถูก เพราะได้เรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่นที่ได้ผ่านเรื่องนั้น ๆ มาแล้ว

ปัญญาประเภทนี้ อาจเปรียบได้กับการรู้แผนที่ที่มีคนทำไว้ดีแล้ว ทั่วๆ ที่การรู้นี้ เป็นเพียงการจำเส้นทางตามที่ปรากฏอยู่บนแผนที่กระดาษได้เท่านั้น ซึ่งยังไม่ใช่เส้นทางในภูมิประเทศจริง แต่บุคคลก็สามารถอาศัยใช้เป็นเครื่องนำทาง ทำให้เดินทางไปถึงจุดหมายปลายทางตามที่ประสงค์โดยสวัสดิภาพได้ และยังช่วยทำให้เกิดความอุ่นใจหรือมั่นใจ ไม่ต้องคอยกังวลใจหรือเสียเวลาไปกับการหลงทาง และอาจช่วยหลีกเลี่ยงการเผชิญกับภัยอันตรายที่อาจจะได้รับจากการเดินทางอีกด้วย ซึ่งหากเปรียบกับบุคคลที่ไม่มีแผนที่อยู่ในมือ เมื่อจะเดินทางไปในที่ที่ไม่เคยไปมาก่อน ย่อมมีความแตกต่างกันมาก

◆ 2. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดพิจารณาหา

เหตุผล ปัญญาประเภทนี้ เกิดขึ้นจากความสามารถในกระบวนการคิดหรือจินตนาการของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อทำให้เกิด “ความเข้าใจ” ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้าไปรับรู้หรือที่จำได้

จินตามยปัญญา จะทำหน้าที่แปรความรู้ต่างๆ ที่ได้รับจากแหล่งความรู้ที่อยู่ภายนอก ที่เป็นของบุคคลอื่น หรือที่เป็นสุดมยปัญญา ที่เป็น “รู้จำ” ให้กลายเป็น “ความเข้าใจ” นอกจากนั้นสำหรับบางบุคคลที่มีจินตามยปัญญาแก่กล้า ก็สามารถนำจินตามยปัญญานี้ เข้าถึงและสร้างสรรค์จนเกิดปัญญาใหม่หรือองค์ความรู้ใหม่ได้ เรียกองค์ความรู้ใหม่ในระดับนี้ว่า “ทฤษฎี” (Theory)

ความรู้ที่ได้มาจากจินตามยปัญญาที่เป็น “ความเข้าใจ” อาจใช้คำเรียกให้เข้าชุดว่า “รู้เข้าใจ” หรือ “รู้จริง” ก็ได้ เพราะเป็นปัญญาที่เป็นของบุคคลนั้นๆ และอยู่ในบุคคลนั้นๆ จริงๆ และด้วยรู้จริงเพราะความเข้าใจนั่นเอง จึงทำให้บุคคลสามารถอธิบาย ขยายความ และพลิกแพลงคำตอบได้ตามที่ประสงค์ ไม่ถูกจำกัดตามความรู้เท่าที่จดจำมาได้เท่านั้น จินตามยปัญญาจึงทำให้บุคคลนั้นๆ มีความอาจหาญในระดับหนึ่ง และสามารถยืนหยัดอยู่กับความรู้นี้ได้ค่อนข้างมั่นคง

เนื่องจากจินตามยปัญญา มีฐานที่เกิดมาจากกระบวนการคิดหาเหตุผล ซึ่งอยู่ในฝักฝ่ายของบุคคลผู้คิด ปัญญาจึงมีลักษณะเป็น “อัตตวิสัย” ซึ่งในแง่หนึ่งก็มีผลดี กล่าวคือ ทำให้สามารถคิดหาเหตุผล ได้กับสิ่งต่างๆ ทั่วไปหมด ทั้งกับสิ่งที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ (=ปรมาตถวิสัย) และแม้กับสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริงในธรรมชาติ (=สมมติวิสัย) ทำให้เกิดการแตกตัวของปัญญาอย่างกว้างขวาง สามารถนำทั้งสิ่งที่มีอยู่จริง

และสิ่งไม่มีอยู่จริงที่คิดขึ้นนั้น (เช่น เรื่องของภาษา กฎหมาย ระเบียบวินัย ประเพณี ฯลฯ) มาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้มากมาย อาทิ การจัดระเบียบชีวิตความเป็นอยู่ของคุณคนและสังคม ให้เกิดความเรียบร้อยและเป็นปกติสุข แต่ในอีกแง่หนึ่งก็อาจทำให้เกิดปัญหาและความสับสนได้มาก โดยเฉพาะเรื่องของ “สมมติสัจจะ” ที่ไม่มีฐานของ “ปรมาตถ์สัจจะ” หรือที่ขัดแย้งกับ “ปรมาตถ์สัจจะ”

ปัญหาของมนุษย์ส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้น มักอยู่ในระดับจินตตามยปัญญาตัวเอง กล่าวคือไปหลงยึดติดถือมั่นและให้คุณค่าที่ไม่ถูกต้องกับ “สมมติสัจจะ” ที่คิดขึ้นมานั้น

จินตตามยปัญญายังมีข้อจำกัดอยู่มาก โดยเฉพาะกับเรื่องที่เป็นปรมาตถ์สัจจะหรือสิ่งที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ หมายความว่า บุคคลไม่สามารถคิดให้หรือคิดแทนเรื่องต่างๆ ของธรรมชาติ ไม่สามารถคิดจนรู้ความจริงของธรรมชาติ เพราะสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติจะเป็นไปอย่างไรขึ้นอยู่กับกฎธรรมชาติที่ควบคุม ไม่ขึ้นกับความคิดของใครๆ

การคิดเป็น “อัตตวิสัย” ส่วนสภาวะความเป็นจริงของธรรมชาติเป็น “ภาวะวิสัย” หรือ “สภาวะวิสัย” ดังนั้น บุคคลจึงไม่สามารถเข้าถึงความจริงของธรรมชาติด้วยการคิด และจึงต้องมีการพัฒนาปัญญาในขั้นถัดไป คือ “ภาวนามยปัญญา”

◆ **3. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ** ปัญญาประเภทนี้เป็นเรื่องของ “ปรมาตถ์สัจจะ” หรือสิ่งที่มีอยู่จริง หรือมี “สภาวะ” อยู่จริงในธรรมชาติโดยเฉพาะ เป็นปัญญาที่เกิดจากการประจักษ์ ที่จะต้องมีประสบการณ์จริงต่อ

สิ่งหรือเรื่องนั้น ๆ โดยตรง โดยสิ่งหรือเรื่องนั้น ๆ จะเป็นตัวแสดง
ออกของปัญญาเอง อาจเรียกปัญญาประเภทนี้ว่า “รู้งี้”

ภาวนามยปัญญา ไม่ได้เกิดจากกระบวนการคิดของบุคคล
แต่เกิดจากการที่รู้จักเข้าไปสังเกต เผ่าดู ทดสอบ ทดลอง ด้วยประสบ-
การณ์จริง จนพบกฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขความสัมพันธ์ (=กฎธรรมชาติ)
ที่ควบคุมความเป็นไปของเรื่องหรือสิ่งที่สังเกตเผ่าดูนั้น ๆ

กล่าวโดยสรุป จินตามยปัญญา นำไปสู่องค์ความรู้ที่เรียกว่า
“ทฤษฎี” (Theory) ส่วน “ภาวนามยปัญญา” นำไปสู่องค์ความรู้
ที่เรียกว่า “เหตุปัจจัย” หรือ “กฎ(ธรรมชาติ)” (Law)

ภาวนามยปัญญา จึงเป็นปัญญาตัวสุดท้ายที่ใช้ตัดสิน
เรื่องราวความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ ของธรรมชาติ โดยเฉพาะ
ปัญญาในพระพุทธศาสนาที่จะนำไปสู่ธรรมในระดับโลกุตตร
เพื่อเข้าถึงความเป็นอริยบุคคล ต้องอาศัย “ภาวนามยปัญญา”
นี้เท่านั้น

◆ ความสัมพันธ์ระหว่างปัญญา 3 ประเภท

โดยทั่วไป พัฒนาการทางปัญญาของบุคคล จะเริ่มต้นจาก
สุดมยปัญญา ไปเป็นจินตามยปัญญา และกลายเป็นภาวนามยปัญญา
ในที่สุด ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยเวลาสำหรับการพัฒนาการให้เกิดปัญญา
ในแต่ละขั้นตอนค่อนข้างมาก

แต่สำหรับบางบุคคลที่มีประสบการณ์จริงในบางเรื่องมาแล้ว
แต่ยังไม่เกิดปัญญารู้ในเรื่องนั้น ๆ สุกตะหรือการได้ยินได้ฟังนั้นจะ
แปรให้เกิดจินตามยปัญญาและภาวนามยปัญญาได้โดยฉับพลัน

จึงทำให้เข้าใจได้ว่า ทำไมพระสาวกในครั้งพุทธกาล สามารถบรรลุธรรมได้อย่างรวดเร็ว โดยเพียงได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะพระสาวกเหล่านั้น มีประสบการณ์หรือต้นทุนในเรื่องนั้นๆ มาก่อนนั่นเอง

และหากเป็นไปได้โดยถูกต้อง เพื่อไม่ก่อให้เกิดโทษหรือผลข้างเคียง สุตมยปัญญาใดๆ ควรจะมาจากผู้ที่เข้าถึงภาวนามยปัญญา เป็นอย่างดีมาแล้ว

• หน้าที่ของ “ปัญญา” ในปริบทต่างๆ

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มีคำใช้ที่หมายถึง “ปัญญา” มากมาย อาทิ **สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ, สัมปชัญญะ, ธรรมวิจย, วิมังสา, ญาณ, วิชา, ปัญญินทรีย์, ปัญญาพละ, ปัญญา-บารมี, ปัญญาขันธ** เป็นต้น ซึ่งแต่ละคำแสดงนัยให้เห็นถึงบทบาท และหน้าที่ของปัญญาในปริบทที่แตกต่างกัน

ดังนั้น การจะเข้าถึงปัญญาในพระพุทธศาสนา จึงต้องมีความเข้าใจต่อความหมายของคำเหล่านี้ให้ดีเสียก่อน

◆ สัมมาทิฐิ (ปัญญาเครื่องนำทาง)

“สัมมาทิฐิ” แปลว่า “ความเห็นชอบ” ในที่นี้หมายถึง “ความเห็นที่ถูกต้อง” หรือ “ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง”

“สัมมาทิฐิ” เป็นปัญญาพื้นฐานหรือปัญญาอันดับแรก ที่บุคคลจะต้องมีหรือจะต้องแสวงหาก่อน หมายความว่า การที่

บุคคลจะเข้าไปทำหน้าที่หรือเกี่ยวข้องกับอะไรก็ตาม บุคคลจะต้องแสวงหาความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องหรือ “สัมมาทิฏฐิ” ในเรื่องนั้นๆ ให้มีเพียงพอเสียก่อน แล้วจึงค่อยทำหน้าที่หรือเกี่ยวข้องไปตามความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องนั้นๆ จึงจะทำให้ประสบความสำเร็จด้วยดี

หากบุคคลยังไม่มีความรู้ความเข้าใจ หรือ “สัมมาทิฏฐิ” ในเรื่องนั้น ๆ ดีพอ แล้วไปทำหน้าที่หรือเกี่ยวข้องของเข้า ก็อาจจะทำให้เกิดปัญหาหรือผลร้ายติดตามมาได้

“สัมมาทิฏฐิ” นี้ นอกจากจะเปรียบได้กับ “แผนที่” ซึ่งเป็นประตูดุจเครื่องนำทางตั้งที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังอาจเปรียบได้ กับ “คู่มือ” ที่ติดมาพร้อมกับอุปกรณ์หรือเครื่องใช้ที่ซื้อ มา ซึ่งในคู่มือจะบอกให้ทราบถึงรายละเอียดต่างๆ ที่ควรรู้ เช่น ชื่อเรียกและการทำงานของชิ้นส่วนต่างๆ วิธีการใช้ การบำรุงรักษา ข้อที่ควรระวัง หรือการแก้ไขปัญหาเบื้องต้น เป็นต้น

ดังนั้น เมื่อบุคคลได้อุปกรณ์หรือเครื่องใช้อะไรมาสักอย่างหนึ่ง อันดับแรกสุดที่จะต้องกระทำก่อน ก็คือ การศึกษาสิ่งต่างๆ ที่ระบุอยู่ในคู่มือให้เข้าใจให้ดีเสียก่อน แล้วจึงค่อยไปใช้หรือเกี่ยวข้องกับอุปกรณ์หรือเครื่องใช้นั้นๆ ตามที่รู้และเข้าใจถูกต้องนั้น ก็จะทำให้สามารถเข้าไปใช้งานและได้รับประโยชน์เป็นอย่างดีและอย่างเต็มประสิทธิภาพ มีความปลอดภัย ไม่ก่อให้เกิดผลเสียหรือผลร้ายติดตามมา ซึ่งหากเปรียบเทียบกับบุคคลที่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจดีพอ แล้วเขาไปใช้โดยทันที นอกจากจะไม่สามารถใช้อุปกรณ์หรือเครื่องใช้ดังกล่าว ให้เกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ได้แล้ว ยังอาจทำให้เกิดอันตรายทั้งต่อผู้ใช้และต่ออุปกรณ์เครื่องใช้ตนเอง โดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์อีกด้วย

ในกรณีของพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน การจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ได้รับประโยชน์ตรงตามวัตถุประสงค์และอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยนั้น ประการแรกสุดที่จะต้องทำก็คือ การแสวงหาความรู้ความเข้าใจที่เป็น “สัมมาทิฏฐิ” ในพระพุทธศาสนาจน

กล่าวโดยสรุป “สัมมาทิฏฐิ” ในพระพุทธศาสนา มีเนื้อหาสาระอย่างที่ตรัสไว้ว่า คือ ความรู้ในเรื่อง : ทุกข์ (ทุกข์) , เหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) , ความดับทุกข์ (นิโรธ) , และทางปฏิบัติเพื่อถึงความดับทุกข์ (มรรค) หรือ “อริยสัจ 4” นั้นเอง

ดังนั้น คู่มือที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ในที่นี้ คือ การรู้และเข้าใจว่าพระพุทธศาสนามุ่งสอนให้รู้ความจริงของปัญหาของชีวิตคือความทุกข์พร้อมทั้งสาเหตุที่ทำให้เกิด ตลอดจนจนแสดงให้เห็นถึงอุดมคติของชีวิตคือภาวะความไม่มีทุกข์พร้อมทั้งวิธีปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึง

สมดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า

“แต่ก่อนก็ดี บัดนี้ก็ดี ตถาคตบัญญัติแต่เรื่องทุกข์ และ
ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เท่านั้น”

จึงอาจกล่าวได้ว่าคำสอนใดที่ไม่ได้มีสาระมุ่งหมายเพื่อให้รู้ในเรื่องทุกข์และนำไปสู่ความดับทุกข์ นั้นไม่ใช่เนื้อแท้คำสอนของพระพุทธเจ้า

ดังนั้น ผู้ที่จะเข้ามาศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้ได้รับประโยชน์จากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องและแท้จริง จึงต้องมาเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจ จนเกิดความรู้ความ

เข้าใจในสัมมาทิฐิที่ว่านี้ให้ถูกต้องเสียก่อน ว่าเนื้อหาในแต่ละหัวข้อคืออะไร ซึ่งได้มีพุทธพจน์อธิบายในเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนแล้ว ดังนี้

ทุกข์ คือ ภาวะของความเกิด แก่ ตาย ความโศก ความคร่ำครวญ ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก ความปรารถนาที่ไม่ได้สมดังหวัง กล่าวโดยสรุป คือ อุปาทานขันธ์ หรือภาวะชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่น

สมุทัย คือ ต้นเหตุ หรือความทะยานอยาก ซึ่งจำแนกเป็น 3 อย่าง คือ ความทะยานอยากในกาม คือ รูป-เสียง-กลิ่น-รส-สัมผัส หรือสิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้งห้า (กามตัณหา) , ความทะยานอยากในภพหรือความอยากในภาวะของตัวตนที่จะให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป (ภพตัณหา) และ ความทะยานอยากในวิภพ หรือความอยากในภาวะที่ให้ตัวตนดับสูญหรือหมดสิ้นไป (วิภพตัณหา)

นิโรธ คือ ภาวะความดับทุกข์ , ภาวะความไร้ทุกข์ หรือ ภาวะความดับสิ้นไปของตัณหา

มรรค คือ ทางดำเนินหรือวิธีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงภาวะความดับทุกข์ ซึ่งมีชื่อเรียกเป็นการเฉพาะว่า “**อริยมรรคมีองค์ 8**” ประกอบด้วย ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) , ความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) , วาจาชอบ (สัมมาวาจา) , การกระทำชอบ (สัมมากัมมัฏฺเฐ) , การเลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) , ความเพียรชอบ (สัมมาวิริยะ) , ความระลึกชอบ (สัมมาสติ) และความตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ)

กล่าวสรุปอย่างรวบยอด ทุกข์ตามที่ตรัสในเรื่องอริยสัจนี้เป็นทุกข์ทางใจอันเนื่องมาจากความยึดมั่นถือมั่น อย่างที่มีพุทธ-

พจนตรัสเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างพระอรหันต์กับปุถุชนว่า ปุถุชนยังถูกยิงได้ด้วยธนู 2 ดอก คือ มีทุกข์ทั้งทางกายและทางใจ ส่วนพระอรหันต์ถูกยิงด้วยธนูเพียงดอกเดียว จะมีแต่ทุกข์ทางกายเท่านั้น ไม่มีทุกข์ทางใจเลย ซึ่งก็คือ ทุกข์ในอริยสัจ หรือทุกข์ที่เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง สมดังพุทธพจน์ที่ตรัสสรุปเป็นหัวใจของคำสอนไว้ว่า “สัพเพ ธมมา นาลิ อภินิเวสยา” มีความหมายว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวง อันใครๆไม่ควรมียึดมั่นถือมั่น” ซึ่งแสดงจุดมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจนว่า การปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นไปเพื่อถอนความยึดมั่นถือมั่นโดยเฉพาะ ด้วยการละสาเหตุสำคัญคือตัณหาซึ่งเป็นความทะยานอยากของตนเองเท่านั้น โดยอาศัย อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นเครื่องมือในการละ เมื่อหมดสิ้นความยึดมั่นถือมั่น ก็หมดทุกข์(อริยสัจ)

เรื่อง อริยสัจ 4 นี้ อาจสรุปได้ในอีกมุมมองหนึ่ง ในลักษณะการสังเคราะห์ได้ว่า เป็นการแสดงให้เห็นเส้นทางชีวิตทั้งหมดว่ามีอยู่ 2 เส้นทางใหญ่ ๆ คือ

1. เส้นทางชีวิตทุกข์ (=ทุกข์+สมุทัย) เป็นเส้นทางดำเนินชีวิตที่เอาความต้องการของตน (ตัณหา) เป็นหลักหรือเป็นตัวนำ
2. เส้นทางชีวิตที่ไม่มีทุกข์ (=นิโรธ+มรรค) เป็นเส้นทางดำเนินชีวิตที่เอาความถูกต้อง (มรรคมีองค์ 8 ทุกองค์ขึ้นต้นด้วย”สัมมา” ซึ่งแปลว่า “ความถูกต้อง”) เป็นหลักหรือเป็นตัวนำ

โดยสอนให้ “ละ” การดำเนินชีวิตตามเส้นทางชีวิตทุกข์เสียแล้วมา “เจริญ” หรือ “ปฏิบัติ” ตามเส้นทางชีวิตที่ไม่มีทุกข์ ซึ่งสอดคล้องกับ “กิจ” หรือ “หน้าที่” ที่จะต้องกระทำให้ถูกต้องต่ออริยสัจ 4 ตามที่มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า

ทุกข์ ให้ กำหนดรู้
สมุทัย ให้ ละ หรือทำให้หมดสิ้นไป
นิโรธ ให้ ทำให้แจ้ง หรือให้เข้าถึง
มรรค ให้ เจริญ หรือให้ปฏิบัติ

เมื่อบุคคลรู้และเข้าใจรายละเอียดของทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ตามพุทธพจน์ที่แสดงไว้อย่างถูกต้องและเพียงพอแล้ว จึงสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับหรือปฏิบัติต่อหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง และจึงจะได้รับผลของการปฏิบัติตรงตามคำสอนที่ตรัสไว้ในที่สุด

ประเด็นเนื้อหาของสาระของ “สัมมาทิฏฐิ” ดังที่กล่าวไปแล้วนี้ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาศาสตร์หรือคำสอนใดที่จะจัดว่าเป็นศาสนา กล่าวคือ ศาสตร์หรือคำสอนใดที่ได้แสดงให้เห็นปัญหาหรือความทุกข์ตลอดจนสาเหตุ และอุดมคติหรือภาวะสูงสุดที่ควรเข้าถึงตลอดจนวิธีการปฏิบัติ ศาสตร์หรือคำสอนนั้นจัดได้ว่าเป็น “ศาสนา”

ยกตัวอย่าง ในศาสนาอื่นบางศาสนาที่เป็นเทวนิยม เรื่องความทุกข์ ได้แสดงไว้ว่า คือการที่ต้องมาเผชิญกับปัญหา ความลำบาก ความเจ็บปวด ความระหกระเหิน ความไม่แน่นอน และภัยอันตราย เป็นต้น ซึ่งมีสาเหตุมาจากการถูกขับไล่ออกจากแผ่นดินสวรรค์ เนื่องจากไปทำผิดด้วยการกระทำที่ขัดคำสั่งะโรบางอย่างเข้า ดังนั้นบุคคลจึงต้องอาศัยศรัทธาและการปฏิบัติตามคำสอนของพระผู้เป็นเจ้า ที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านทางศาสดาที่ประทานมา ในที่สุดก็จะได้รับการพิพากษาจากพระผู้เป็นเจ้า และรับกลับเข้าสู่แผ่นดินสวรรค์ ทำให้ชีวิตของบุคคลนั้นกลายเป็นชีวิตอมตะ มีแต่ความสุขอันเป็นนิรันดร ไม่มีความทุกข์ใดๆให้ต้องเผชิญอีกต่อไป

“สัมมาทิฏฐิ” อีกนัยหนึ่งสามารถชี้ขยายออกไปให้ร่วมสมัยยิ่งขึ้น โดยเปรียบได้กับคำว่า “วิสัยทัศน์” แต่เป็น “วิสัยทัศน์ทางด้านศาสนา” ซึ่งหากวิเคราะห์ให้ดีแล้วจะเห็นว่าทั้ง 2 คำนี้ แท้จริงมีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน

กล่าวคือ ในภาษาบาลี มีคำว่า “ทิฏฐิ” และคำว่า “ทัตสนะ” ทั้ง 2 คำนี้ มีความหมายใกล้เคียงกัน แปลว่า “ความเห็น” เมื่อเทียบเป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับคำว่า “ทฤษฎี” และคำว่า “ทัศน์” ตามลำดับ ส่วนคำว่า “วิสัย” มีความหมายว่า “ขอบเขต หรือระยะ” เมื่อรวมเป็น “วิสัยทัศน์” จึงมีความหมายว่า “การมองการณ์ไกล” ซึ่งจะเห็นว่ามีความสอดคล้องกับเนื้อหาในสัมมาทิฏฐิ โดยเฉพาะในประเด็นของ “นิโรธ” ที่แสดงถึงอุดมคติที่เป็นภาวะสูงสุดหรือไกลที่สุดที่บุคคลสามารถเข้าถึง

“สัมมาทิฏฐิ” ในแง่นี้ จึงมีความหมายเป็นอันเดียวกันกับ “วิสัยทัศน์” ซึ่งแต่ละศาสนาก็จะมีวิสัยทัศน์ที่แตกต่างกัน การที่บุคคลจะเข้าถึงคำสอนของศาสนาใด อันดับแรกที่สุดก็คือการเรียนรู้จนเข้าใจถึงวิสัยทัศน์ที่ถูกต้องของศาสนานั้นๆ เสียก่อน

นอกจากนั้นยังนำมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาความเป็นศาสนิกของศาสนาได้อีกด้วย กล่าวคือ บุคคลใดที่มีวิสัยทัศน์ตรงกับวิสัยทัศน์ของคำสอนในศาสนาใด จึงจะได้ชื่อว่าเป็นศาสนิกของศาสนานั้นอย่างแท้จริง ในทางตรงข้าม หากบุคคลใดมีวิสัยทัศน์ที่ไม่ตรงกับวิสัยทัศน์ของคำสอนในศาสนาใด แม้จะประกาศตนว่าเป็นศาสนิกของศาสนานั้น ก็ไม่ได้ชื่อว่าเป็นศาสนิกของศาสนานั้นอย่างแท้จริง ในเบื้องต้นของความเป็นศาสนิกในศาสนา จึงอยู่ที่การปรับวิสัยทัศน์ให้ตรงต่อวิสัยทัศน์ของศาสนานั้นๆ

กล่าวเฉพาะสัมมาทิฏฐิในพระพุทธศาสนา นอกจากสัมมาทิฏฐิ
ดังที่ได้กล่าวและอธิบายไปแล้ว ซึ่งมีคำเรียกให้รัดกุมยิ่งขึ้นว่า “โลกุตตร-
สัมมาทิฏฐิ” พระพุทธเจ้ายังได้แสดงสัมมาทิฏฐิอีกระดับหนึ่ง คือ
“โลกียสัมมาทิฏฐิ” หรือ “สาสวะสัมมาทิฏฐิ” (=ความเห็นถูกต้อง
ที่ยังเจือด้วยกิเลสหรืออาสวะ ซึ่งอยู่ในระดับโลกียะ) เพื่ออนุเคราะห์
แก่ผู้ที่ยังมีความยึดติดถือมั่น ที่ยังเห็นหรือรู้จักชีวิตในระดับผิวเผิน
มีความมุ่งหวังที่จะได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ตนปรารถนา พอใจใน
วิถีชีวิตของการแสวงหาสิ่งต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการ(ตัณหา)
ของตน ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือ โลกธรรมในฝ่ายเจริญ (ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ)
หรือกล่าวโดยสรุปได้ว่า ยังมีความเพลิดเพลนและยินดีพอใจที่จะ
ดำเนินชีวิตตามเส้นทางชีวิตทุกข์ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ทั้งนี้เพื่อให้
ไม่ต้องไปประสบกับความทุกข์ที่หนักหนาหรือรุนแรงจนเกินไป

เนื้อหาของ “โลกียสัมมาทิฏฐิ” หรือ “สาสวะสัมมาทิฏฐิ”
ในพระพุทธศาสนา คือความเห็นและความเชื่อที่ว่า : “ทานที่ให้แล้ว
มีผล, ยัญที่บูชาแล้ว มีผล, สังเวทที่บวงสรวงแล้ว มีผล, ผลวิบาก
ของกรรมที่ทำดี ทำชั่วแล้วมีอยู่, โลกนี้มี โลกหน้ามี, มารดามี บิดามี,
สัตว์ที่เป็นอุปาทกะมี, สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบปฏิบัติชอบ
ซึ่งประกาศโลกนี้โลกหน้าให้แจ่มแจ้งเพราะรู้อย่างด้วยตนเองในโลกมี”

กล่าวได้ว่า โลกียสัมมาทิฏฐิ นี้ เป็นความเห็นที่ถูกต้องและตอบ
สนองต่อความต้องการของบุคคลส่วนใหญ่ในเบื้องต้น บุคคลส่วนใหญ่
จึงมักมีการดำรงชีวิตอยู่ในระดับนี้ ตราบจนกว่าบุคคลจะสามารถ
เห็นได้ว่าแท้จริงแล้วยังเป็นเส้นทางของชีวิตทุกข์ ก็จะเลื่อนระดับ
ไปสู่ชีวิตในระดับโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ เข้าสู่เส้นทางชีวิตที่ไม่มีทุกข์
และดำเนินชีวิตไปจนถึงภาวะไม่มีทุกข์โดยสิ้นเชิงในที่สุด

◆ สัมมาสังกัปปะ (ปัญญากำกับความคิดต้องการ)

“สัมมาสังกัปปะ” แปลว่า “ความดำริชอบ” หรือ “ความคิดความต้องการที่ถูกต้อง” เป็นปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่เป็นผลสืบเนื่องจากปัญญาที่เป็นสัมมาทิฏฐิ กล่าวคือ สัมมาทิฏฐิหรือวิสัยทัศน์ จะเป็นกรอบหรือตัวกำหนดความคิดความต้องการ (สัมมาสังกัปปะ) ของบุคคล ที่มีต่อเรื่องราวหรือสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปตามแนวของสัมมาทิฏฐิที่บุคคลนั้นมีอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับโคลงโลกนิติบทหนึ่งที่ว่า :

หมอแพทย์ทายว่าไข้ ลมคุม
โหรว่าเคราะห์แรงรุม โทษให้
แม่มดว่าฝีกุม ทำโทษ
ปราชญ์ว่ากรรมเองไซ้ร์ ก่อสร้างมาเอง

นอกจากนั้นสัมมาสังกัปปะยังเป็นปัญญาที่ทำหน้าที่คอยระแวดระวังจิตให้ดำรงไว้อย่างถูกต้อง เมื่อจะเข้าไปรับรู้หรือทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ดังที่มีพุทธพจน์แสดงสาระของ “สัมมาสังกัปปะ” ไว้ว่า คือ

- ◆ ความดำริในการออกจากกาม (เนกขัมมสังกัปป)
- ◆ ความดำริในการออกจากพยาบาท (อพยยาบทสังกัปป)
- ◆ ความดำริในการออกจากการเบียดเบียน (อวิหิงสาสังกัปป)

ทำไมเมื่อมีสัมมาทิฏฐิแล้ว จึงต้องมีสัมมาสังกัปปะ?

ทั้งนี้เพราะว่าสัมมาทิฏฐิ ทำหน้าที่เป็นปัญญาที่เป็นความเห็นเป็นขอบเขต หรือเป็นวิสัยทัศน์ของบุคคล ใ้รู้ว่าจะเข้าไปทำหน้าที่หรือเกี่ยวข้องกับเรื่องหรือสิ่งต่างๆ อย่างไร แต่เมื่อเข้าไปทำหน้าที่จริงๆ

ทั้ง ๆ ที่รู้ ก็ยังอาจมีความหวั่นไหวไปได้ด้วยอารมณ์หรือความรู้สึกชอบหรือชังที่มีต่อเรื่องหรือสิ่งนั้นๆ ได้ จนเป็นเหตุให้อาจมีความคิดออกนอกไปจากคลองของสัมมทัญญู คือเรื่องความทุกข์และความดับทุกข์แล้วไปคิดกระทำในสิ่งที่เป็นความเบียดเบียนที่ทำให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนขึ้นตามอำนาจหรืออิทธิพลของความชอบและชังที่ครอบงำอยู่ได้

ดังนั้น จึงต้องมีปัญญาที่เรียกว่า “สัมมาสังกัปปะ” ที่คอยกำกับจิตใจให้ไม่ไปหลงรักหรือหลงชอบ (=เนกขัมมสังกัปป) ไม่ไปหลงเกลียดหรือหลงชัง (=อพยยาบาทสังกัปป) และไม่ให้หลงไปกระทำตามอารมณ์ที่ชอบที่ชังนั้น จนทำให้เกิดความเบียดเบียนหรือความทุกข์ทั้งต่อตนเองและบุคคลอื่น (=อวิหิงสาสังกัปป)

ในอริยมรรคมีองค์ 8 ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ จึงได้แสดงสัมมาทัญญูและสัมมาสังกัปปะ ซึ่งเป็นปัญญาที่รู้เข้าใจต่อเรื่องหรือสิ่งต่างๆ และเป็นปัญญาที่คอยรักษาจิตใจให้ไม่ไปหลงชอบหลงชังหลงไปกระทำตามอำนาจของความชอบหรือชังนั้น ว่าเป็นปัญญาที่เป็นหัวข้อบรรณในการดำเนินการต่างๆ

เมื่อมีปัญญาที่เป็นหัวข้อบรรณคอยนำอย่างนี้แล้ว การกระทำอื่นๆ ในลำดับถัดไป ก็จะเป็นไปโดยถูกต้องทั้งหมด ทั้งการกระทำทางกาย (สัมมากัมมันตะ) ทางวาจา (สัมมาวาจา) การเลี้ยงชีพ (สัมมาอาชีวะ) รวมตลอดไปถึงการปรารถนาความเพียรที่เป็นไปอย่างถูกต้อง (สัมมาวายามะ) การมีการระลึกถูกต้อง (สัมมาสติ) และการมีคุณภาพของจิตที่ถูกต้อง (สัมมาสมาธิ)

◆ สัมปชัญญะ (ปัญญารู้เท่าทันสถานการณ์)

“สัมปชัญญะ” มีความหมายว่า “ความรู้ตัวทั่วพร้อม, ความรู้ตระหนัก, ความรู้ชัดเข้าใจชัด ซึ่งสิ่งที่นึกได้ มักมากคู่กับ “สติ” (พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์ ของพระพรหมคุณาภรณ์ ป. อ. ปยุตฺโต) เป็นปัญญาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งค่อนข้างเข้าใจยาก

ในพระไตรปิฎกได้แสดงไว้ใน 2 หมวดใหญ่ คือ “ธรรมมีอุปการะมาก” (=สติและสัมปชัญญะ) และ “สัมปชัญญะบรรพ” (=ในกายนุสสนาสติปฏิฐาน คือ ตามรู้สึกตัวในอิริยาบถย่อย เช่น การก้าว การถอย การคู้ การเหยียด การดื่มน้ำ การเคี้ยว ฯลฯ) และในคัมภีร์อรรถกถาได้แสดงขยายความออกเป็น “สัมปชัญญะ 4” คือ

1. สาทถสัมปชัญญะ คือ ความรู้ชัดหรือความตระหนักในประโยชน์หรือสาระที่เป็นจุดมุ่งหมาย
2. สัมปายสัมปชัญญะ คือ ความรู้ชัดหรือความตระหนักในเรื่องความเหมาะสมในด้านต่างๆ
3. โคจรสัมปชัญญะ คือ ความรู้ชัดหรือความตระหนักในการคุมกายและจิตให้อยู่ในกิจหรือในประเด็น
4. อสัมโมหสัมปชัญญะ คือ ความรู้ชัดหรือความตระหนักในความรู้อะไรในความจริงและความเป็นไปของสิ่งต่างๆ จนทำให้ไม่เกิดความหลงใหลและมัวเมา

กล่าวโดยสรุป “สัมปชัญญะ” มุ่งแสดงถึงปัญญาที่นำไปใช้ในชีวิตทั่วไป เพื่อให้การดำเนินชีวิตประจำวันเป็นไปด้วยดี

ซึ่งหากพิจารณาแบบประยุกต์ เพื่อให้รู้จักและเข้าใจเรื่อง
ของ “สัมปชัญญะ” ง่ายขึ้น จะเห็นได้ว่าการใช้ชีวิตทั่วไปนั้น
มีเรื่องที่จะต้องดำเนินการและเกี่ยวของในประเด็นต่างๆ เป็นประจำ
ดังต่อไปนี้ คือ อะไร? ใคร? ที่ไหน? เมื่อไร? ทำไม? และอย่างไร?
หรือหากใช้คำในภาษาอังกฤษเข้าช่วย ซึ่งอาจจะทำให้บางท่านเกิด
ความเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น ก็จะต้องตรงกับคำว่า “What? Who? When?
Where? Why? How?”

ดังนั้นในการดำเนินชีวิตประจำวัน จึงต้องมีการระลึกและรู้ทัน
ในประเด็นต่างๆ ดังที่กล่าวอยู่แทบตลอดเวลา ซึ่งในที่นี้ก็คือการมี “สติ”
และ “สัมปชัญญะ” นั่นเอง

โดย “สติ” จะทำหน้าที่ระลึกได้ก่อนในส่วนที่ว่า อะไร?
ใคร? ที่ไหน? เมื่อไร? ต่อจากนั้น “สัมปชัญญะ” หรือปัญญา
จะทำหน้าที่ประมวลในส่วนที่ว่า ทำไม? และอย่างไร? เพื่อให้รู้
ชัดในเรื่องต่างๆ ที่ระลึกได้นั้น ว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร และจะต้อง
เข้าไปทำหน้าที่หรือเกี่ยวข้องกับเรื่องในกรณีนั้นๆ อย่างไร

จากนั้นปัญญา คือ “สัมปชัญญะ” นี้ จะทำหน้าที่คอย
ควบคุมอยู่กับสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งมีนัยรวมถึงการควบคุม
อาการต่างๆ หรืออริยาบถย่อยของกายให้อยู่ในภาวะเตรียมพร้อม
ด้วย(=สัมปชัญญะบรรพ) เพื่อให้เรื่องราวต่างๆ ผ่านลุล่วงไปด้วยดี

เมื่อมี “สติ” และ “สัมปชัญญะ” ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ จะทำให้
บุคคลสามารถเข้าไปดำเนินการหรือเกี่ยวของกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ใน
ชีวิตประจำวัน ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและเป็นไปด้วยดี “สติ” และ “สัม-
ปชัญญะ” จึงได้รับการจัดให้เป็น “ธรรมที่มีอุปการะมาก” ทั้งนี้เพราะเป็น
ธรรมที่จำเป็นต้องนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันแทบจะตลอดเวลา

◆ ธรรมวิจย (ปัญญาเลือกเฟ้น-สอดส่อง-สืบค้น)

“ธรรมวิจย” หรือ “ธัมมวิจยะ” แปลว่า “ความเพ้นธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม” เป็นปัญญาที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง ที่บุคคลจะต้องเรียนรู้อะและฝึกฝนพัฒนาให้เกิดมีขึ้น โดยปัญญานี้จะ ทำหน้าที่ใหญ่ๆ ใน 2 เรื่อง คือ

- ในยามปกติทั่วไป จะทำหน้าที่เลือกเฟ้นธรรมที่จะนำมาใช้ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในขณะต่างๆ เช่น ควรใช้เมตตา กรุณา มุทิตา หรืออุเบกขา ; ควรจะนั่ง ตั่งรับ หรือรุก เป็นต้น

- ในยามที่ต้องการสืบค้นเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง เช่นใน กรณีที่เกิดปัญหาและต้องการสืบค้นเพื่อหาเรื่องราวความเป็นมาเป็นไป ตลอดจนสาเหตุ หรือในกรณีที่ต้องการสืบค้นเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง ทางตลอดในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

ธรรมวิจยนี้ได้แสดงไว้ในหมวดธรรมที่เรียกว่า “โพชฌงค์ 7” หรือ “กระบวนธรรมที่เป็นเครื่องมือหรือองค์แห่งการตรัสรู้” ประกอบด้วย 7 องค์ธรรมย่อย คือ สติ, ธรรมวิจย, วิริยะ, ปีติ, ปัสสัทธิ, สมานธิ, อุเบกขา ซึ่งแต่ละองค์ธรรมจะมีคำต่อท้ายว่าสัมโพชฌงค์ เช่น สติ- สัมโพชฌงค์ เป็นต้น และเป็นกระบวนธรรมที่จะต้องทำหน้าที่สืบต่อ และสอดประสานกัน

ดังนั้น การอบรมปัญญาที่เป็น “ธรรมวิจย” นี้ จะเริ่มต้น ที่สติสัมโพชฌงค์ก่อน กล่าวคือ สติสัมโพชฌงค์จะทำหน้าที่จับ สถานการณ์ (ในยามปกติทั่วไป) หรือจับประเด็นที่เป็นปัญหา- เรื่องราวที่ประสงค์จะสืบค้น (ในยามที่ต้องการสืบค้นเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง) ให้ได้ชัดเจนเสียก่อน

เมื่อสติสัมโพชฌงค์จับสถานการณ์ในขณะนั้นได้แล้ว “ธรรม-
วิจย” ก็จะทำหน้าที่ต่อในการไต่สวนและเลือกเฟ้นธรรมที่จะนำมาใช้
ให้เหมาะสมกับสถานการณ์นั้น เพื่อให้เรื่องราวต่างๆ ในขณะนั้น ๆ
ดำเนินไปด้วยดี

สำหรับกรณีที่มีปัญหาหรือมีประเด็นที่ต้องการสืบค้นก็เช่น
เดียวกัน สติสัมโพชฌงค์จะทำหน้าที่จับปัญหาหรือประเด็นที่ประสงค์
จะรู้แจ้งขึ้นมา แล้ว “ธรรมวิจย” จะทำหน้าที่ต่อในการไต่สวนและสืบค้น
เพื่อหาสาเหตุ ที่มาที่ไป และความเป็นไปต่างๆ จนรู้แจ้งถึงสาเหตุของ
ปัญหา หรือรู้แจ้งแทงตลอดในเรื่องที่ต้องการสืบค้นนั้นในที่สุด

ดังเช่น ตัวอย่างการพิจารณา “ปฏิจสุมุปปาท” ของ
พระพุทธเจ้าในคินวันตรัสรู้ ซึ่งในพระไตรปิฎกได้แสดงไว้ว่า

...ภิกษุทั้งหลาย ความฉงนนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “เมื่ออะไรมี
อยู่หนอ ชรามรณะจึงได้มี : ชรามรณะมี เพราะปัจจัยอะไรหนอ”

ภิกษุทั้งหลาย ได้เกิดความรู้สึกรู้ด้วยปัญญา เพราะการคิด
โดยแยบคายแก่เราว่า “เพราะชาตินี้เองมีอยู่ ชรามรณะจึงได้มี :
ชรามรณะมี เพราะชาติเป็นปัจจัย...”

และได้ทรงพิจารณาในทำนองเดียวกันนี้ต่อไปอีก 11 อากา
รจนถึง “สังขารมี เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย” ในที่สุดก็เกิดปัญญารู้แจ้ง
แทงตลอดในปฏิจสุมุปปาท

จะเห็นว่า ได้ทรงใช้วิธีการตั้งประเด็นที่เป็นเรื่องหรือ
ปัญหาที่ประสงค์จะรู้ แล้วตามไต่สวนสืบค้น จนรู้แจ้งถึงสาเหตุ
และที่มาที่ไป ซึ่งก็คือ การทำหน้าที่ของสติสัมโพชฌงค์และ
ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ดังที่กล่าวไปแล้วนั่นเอง

ในส่วนของโพชฌงค์อื่นๆ อีก 5 องค์ อันที่จริงก็เป็นกระบวนการธรรมที่เกิดขึ้นเนื่องกันไปเป็นลำดับ กล่าวคือ ในขณะที่ “สติ” และ “ธรรมวิจย” กำลังทำหน้าที่อยู่ จำเป็นจะต้องมี “วิริยะ” มาช่วยรักษาให้การทำงานของสติและธรรมวิจยนั้น มีความต่อเนื่องและไม่ขาดสาย เพราะหากเกิดขาดสายไปก่อน ก็จะทำให้การทำหน้าที่ของ “สติ” และ “ธรรมวิจย” ไม่บรรลุผล และไม่เกิดความรู้แจ้งขึ้น

“ปิติ” ที่เกิดขึ้นสืบต่อจากวิริยะในลำดับถัดไป เป็นองค์ธรรมที่แสดงให้รู้ว่าการทำหน้าที่ของสติ-ธรรมวิจย-วิริยะ ได้ประสบความสำเร็จ และเกิด “ความรู้แจ้ง” ในเรื่องหรือประเด็นนั้นๆ แล้ว เพราะหากยังไม่ประสบความสำเร็จตราบใด จิตก็ยังไม่มียุติเกิดขึ้น

ต่อจากนั้น จะเกิดภาวะความผ่อนคลายสงบเย็นทั้งทางกายและใจ ที่เรียกว่า “ปัสสัทธิ” มีจิตที่สงบ ผ่องใส นิ่ง แน่วแน่ ที่เรียกว่า “สมาธิ” และทำให้เกิดภาวะของใจที่เป็นกลางเพราะรู้แจ้งตามความเป็นจริง ปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากความไม่รู้ในเรื่องนั้นๆ ตกไปจากใจอย่างเด็ดขาด ไม่สามารถที่จะมีอิทธิพลบีบบังคับหรือเสียดแทงใจหรือทำให้จิตของบุคคลนั้นหวั่นไหวได้อีกต่อไป เรียกภาวะนี้ว่า “อุเบกขา-สัมโพชฌงค์”

ในกรณีของ “อุเบกขาสัมโพชฌงค์” นี้ ยังสามารถนำไปใช้ในอีกลักษณะหนึ่ง คือ ในกรณีที่สติ-ธรรมวิจย-วิริยะ ทำหน้าที่แล้วยังไม่บรรลุผล กล่าวคือยังไม่เกิดปิติขึ้น และยังมีกิจอื่นที่ต้องกระทำต่อไปก่อน ในกรณีเช่นนี้จำเป็นต้องนำ “อุเบกขาสัมโพชฌงค์” มาใช้ คือ ให้หยุดหรือพักการทำหน้าที่ของสติ-ธรรมวิจย-วิริยะ ไว้ก่อน และพรวนจิตออกมาจากเรื่องหรือปัญหาที่ต้องการไต่สวนนั้นๆ อย่าให้เรื่องหรือ

ปัญหานั้นๆ มีอิทธิพลลุ่มมัจฉิตเป็นการชั่วคราวก่อน ต่อเมื่อมี
โอกาสเหมาะสมก็ให้มาเจริญสติ-ธรรมวิจย-วิริยะใหม่ จนกว่าจะประสบ
ความสำเร็จในที่สุด

ดังนั้น หากมองไปที่เป้าหมาย การทำหน้าที่ของโพชฌงค์ 7
ก็เพื่อทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ญาณ” นั่นเอง

โพชฌงค์ 7 นี้ ในกรณีของพระพุทธเจ้า สามารถนำไปใช้ได้
เลย ในทุกเรื่อง แม้ในเรื่องอย่างที่ตรัสว่า “ในธรรมที่ไม่เคยได้ยินมาก่อน”
แต่สำหรับกรณีของสาวก หากเป็นเรื่องทั่วๆ ไป ก็สามารถนำไปใช้ได้
ตามความเหมาะสม แต่หากเป็นเรื่องของ “อริยสัจ” ก็จำเป็นต้องได้
รับการสดับ หรือการชี้แนะจากพระพุทธเจ้าก่อน จึงจะสามารถเจริญ
โพชฌงค์ 7 เพื่อใหญ่แจ้งใน “อริยสัจ” ได้

ดังนั้นในกรณีของสาวก ในขั้นต้นจะต้องแสวงหา “สัมมาทิฐิ
ในอริยสัจ” ตามที่ตรัสสอน เป็นความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นก่อน และ
ยังจะต้องทำให้สัมมาทิฐิให้เต็มรอบยิ่งขึ้น ๆ จนกลายเป็นสัมมาทิฐิที่
สมบูรณ์ (=พระโสดาบัน) ในขั้นตอนต่อไป จะต้องทำ “ธรรมวิจย” ใน
“สัมมาทิฐิในอริยสัจ” นั้น ใหญ่กลายเป็นความรู้อย่างที่เรียกว่า “ญาณ
ในอริยสัจ” จึงจะถึงความสมบูรณ์ของปัญญาจริง และจึงจะทำให้
กามตัณหาหมดสิ้นไป (=พระอนาคามี) ตลอดจนภวตัณหาและวิภว-
ตัณหาหมดสิ้นไปในที่สุด (=พระอรหันต์)

“ธรรมวิจย” ในแง่มุมที่กล่าวนี้ จึงมองได้ว่า เป็นเครื่องมือ
สำคัญที่เปลี่ยนแปลง “สัมมาทิฐิ” ใหญ่กลายเป็น “ญาณ” นั่นเอง และ
เนื่องจากธรรมวิจย” เป็นองค์ธรรมสำคัญในขั้นตอนของการเจริญปัญญา
เพื่อความรู้อย่างแจ้ง จึงกล่าวได้ว่า “ธรรมวิจย” นี้ จะทำหน้าที่เปลี่ยนสุดมยปัญญา
ให้เป็นจินตามยปัญญา และกลายเป็นภาวนามยปัญญา ในที่สุด

◆ วิมังสา (ปัญญาที่นำสู่ความสำเร็จ)

“วิมังสา” เป็นชื่อของปัญญาอีกชื่อหนึ่ง มีบทบาทและหน้าที่แตกต่างออกไปอีกลักษณะหนึ่ง จัดอยู่ใน “อิทธิบาท 4” ซึ่งเป็นหมวดกรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย

ปัญญาที่เป็น “วิมังสา” นี้ จะเริ่มทำหน้าที่ต่อเมื่อได้มีการกำหนดผลหรือจุดมุ่งหมายที่เป็นความสำเร็จที่ประสงค์จะไปให้ถึงเสียก่อน โดยปัญญานี้จะทำหน้าที่เสาะแสวงหาเหตุปัจจัยต่างๆ ที่จะนำไปสู่ผลที่ประสงค์นั้น พร้อมกับประกอบเหตุปัจจัยที่ทำให้ครบถ้วนสมบูรณ์ และยังคงคอยแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่จะมากั้นขวางเหตุปัจจัยไม่ให้ง่เกิดขึ้นอย่างครบถ้วน จนทำให้ประสบผลคือความสำเร็จในที่สุด

ดังนั้นปัญญาใน “วิมังสา” จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อได้มีอิทธิบาทข้อที่ 1 คือ “ฉันทะ” เกิดขึ้นเสียก่อน กล่าวคือ มีความยินดีพอใจหรือมุ่งหวังอย่างแรงกล้าที่จะประสบความสำเร็จในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยฉันทะในสิ่งที่มุ่งหวังนี้เอง จะเป็นทั้งตัวชักนำตลอดจนเป็นกรอบให้เกิดปัญญา คือ “วิมังสา” ให้เป็นไปตามฉันทะที่มุ่งหวังนั้นๆ

เมื่อมีฉันทะเกิดขึ้น ก็จะทำให้เกิด “วิริยะ” คือ ความเพียรที่จะคิดอ่านและกระทำการต่างๆ เพื่อไปให้ถึงเป้าหมายที่เป็นความสำเร็จนั้น นอกจากนี้ยังจะต้องมี “จิตตะ” คือความเข้มแข็งและมั่นคงของจิตใจอย่างเด็ดเดี่ยว ที่ไม่ท้อถอย ไม่ยอมแพ้ ไม่ยอมเลิกรา จนกว่าจะประสบความสำเร็จที่ตั้งไว้

เมื่อมีองค์ประกอบของ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ ที่พร้อมเพียงอย่างนี้แล้ว นับว่ามีฐานที่ตั้งที่แน่นแฟ้นมั่นคง ที่จะทำให้ “วิมังสา” คือปัญญาที่ใสสะอาดสว่างพร้อมกับการสร้างสมเหตุปัจจัย ตลอดจนคอยแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่จะมากันขวางนั้น ให้ทำหน้าที่ได้เต็มที่และเป็นอย่างดี และเมื่อเหตุปัจจัยที่กระทำหรือสร้างสมไว้นั้นถึงพร้อม ผลคือความสำเร็จที่ประสงค์ก็จะบังเกิดขึ้น

◆ ญาณ (ปัญญาธำรงอันวิเศษ)

“ญาณ” คือ ปัญญาธำรง เป็นภาวนามยปัญญาอันเนื่องมาจาก “ธรรมวิจย” เป็นปัญญาในส่วนที่เป็นผล ที่อยู่ในระดับที่ลึกมากไปกว่าปกติวิสัยของมนุษย์ทั่วไปจะสามารถเข้าถึง หรือปฏิบัติจนทำให้เกิดขึ้นได้ มีเนื้อหาและรายละเอียดของปัญญานี้ ลุ่มลึกและกว้างขวางยิ่ง

ญาณที่บุคคลทั่วไปพึงรู้และเข้าถึง คือ “ยถาภูตญาณ” หรือ “ยถาภูตญาณทัสสนะ” คือ “ญาณที่รู้เห็นตามความเป็นจริง” ซึ่งหากจะกล่าวให้ชัดก็คือ ญาณที่รู้เห็นในอริยสัจ 4 ซึ่งมี 3 ประการ คือ

1. สัจจญาณ คือ ปัญญาหยั่งรู้อริยสัจ 4 ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่สมุทัย นี่นิโรธ นี่มรรค
2. กิจจญาณ คือ ปัญญาหยั่งรู้ในกิจที่จะต้องทำในอริยสัจแต่ละหัวข้อ กล่าวคือ ทุกข์พึงกำหนดรู้ , สมุทัยพึงละ , นิโรธพึงทำให้แจ้ง , มรรคพึงเจริญ
3. กตญาณ คือปัญญาหยั่งรู้ว่าทำกิจในอริยสัจในแต่ละหัวข้อได้สำเร็จแล้ว

ญาณอื่นๆ ที่สำคัญ เช่น “วิปัสสนาญาณ 9” ซึ่งเป็นธรรมที่
ปรุงขึ้นใหม่โดยถือตามนัยแห่งคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ามรรคที่พระสารีบุตร
ใคร่จนาไว้ และได้นำมาอธิบายอย่างพิสดารเป็น “ญาณ 16” ในคัมภีร์
วิสุทธิมรรค

นอกจากนั้นก็มี “ญาณ 3” (คือ อดีตังสญาณ-ญาณหยั่งรู้ส่วน
อดีต , อนาคตังสญาณ-ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต , ปัจจุบันังสญาณ-
ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน) ; “ทศพลญาณ 10” (พระญาณอันเป็นกำลัง
ของพระพุทธเจ้า 10 ประการ ที่ทำให้พระองค์สามารถบันลือสีหนาท
ประกาศพระศาสนาได้มั่นคง) ; และที่พิสดารยิ่ง คือ “ญาณ 73” ที่
พระสารีบุตรได้แสดงและแจกแจงไว้ในปฏิสัมพันธ์ามรรค โดยได้แสดง
ชัดเจนลงไปอีกว่าในญาณ 73 ประเภทนี้ มีญาณ 67 ประเภทที่พระสาวก
สามารถปฏิบัติและเข้าถึงได้ แต่ญาณอีก 6 ประเภทเป็นญาณเฉพาะ
ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น

◆ วิชชา (ปัญญาแจ่มเพื่อความพ้นทุกข์)

“วิชชา” จัดเป็น ญาณประเภทหนึ่ง แต่ถูกนำมาใช้ใน
ปริบทที่จำกัด โดยเน้นไปที่ญาณที่มีผลเพื่อความดับทุกข์หรือ
เพื่อความพ้นทุกข์โดยเฉพาะ

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า “วิชชา” เป็นส่วนหนึ่งของ “ญาณ”
หรือหากใช้ภาษาทางคณิตศาสตร์มาช่วยเพื่อให้เห็นภาพชัดยิ่งขึ้น
ก็จะกล่าวว่า “ญาณ” เป็น “Universal Set” ; ส่วน “วิชชา” เป็น
“Subset” ของ “ญาณ”

หรืออาจเปรียบเทียบในอีกลักษณะตามพุทธพจน์ที่ได้ตรัสไว้
ก็เปรียบได้ว่า “ญาณ” เป็นความรู้ที่ประจวบไม่ในป่า ; ส่วน

“วิชา” เป็นความรู้ที่ประจวบไม่ในกำมือ คือเรื่องของทุกข์ และความดับสิ้นไปแห่งทุกข์เท่านั้น

ในเรื่องนี้ไปสอดคล้องอย่างยิ่งกับเรื่อง “อวิชา” ที่เป็นหัวข้อเริ่มต้นของกระแสปฏิบัติสมุปปาตซึ่งเป็นกลไกการเกิดขึ้นของทุกข์ เมื่อต้นเหตุสำคัญของทุกข์คือ “อวิชา” ดังนั้นจึงต้องอาศัย “วิชา” ในการทำให้ “อวิชา” หมดสิ้นไป ; เมื่อ “อวิชา” หมดสิ้นไป ทุกข์ก็พลอยหมดสิ้นไปด้วย สมดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “วิชา” มี “วิมุตติ” คือ “ความหลุดพ้น” เป็นอานิสงส์

“วิชา” ตามที่ได้มีแสดงไว้ในพระคัมภีร์มี 2 หัวข้อใหญ่ คือ

1. วิชา 3 ได้แก่

- **บุพเพนิวาสานุสสติญาณ** ญาณเป็นเหตุระลึกถึงขั้นที่อาศัยอยู่ในกาลก่อนได้

- **จตุปปาตญาณ** ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทิพพจักขุญาณ”

- **อสาวิักขยญาณ** ญาณที่ทำให้สิ้นอาสวะ

2. วิชา 8 ได้แก่

- **วิปัสสนาญาณ** ญาณในวิปัสสนา หรือปัญญาที่พิจารณาเห็นธรรมชาติฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม โดยความเป็นไตรลักษณ์ (=อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา)

- **มโนมยิทธิ** ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ หรือเนรมิตกายอื่นออกจากกายนี้

- **อิทธิวิธี** แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

- **ทิพพโสต** หูทิพย์

- **เจโตปริยญาณ** ญาณอันกำหนดใจผู้อื่นได้

- ปุพเพนิวาसानุสสติ ระลึกชาติได้
- ทิพพจักขุ ตาทิพย์
- อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้สิ้นอาสวะ

จะเห็นได้ว่าปัญญาที่เป็น “วิชา” มีสาระสำคัญอยู่ที่อาสวักขยญาณ คือญาณที่ทำให้สิ้นอาสวะหรือสิ้นทุกข์ ดังนั้นธรรมที่จะจัดเป็นวิชา ดังเช่นวิชา 3 หรือวิชา 8 แม้จะมีข้อธรรมอันรวมอยู่ด้วย แต่ก็ต้องมีปัญญาเพื่อความพ้นทุกข์เป็นเป้าหมายคลุมท้ายอยู่เสมอ

◆ ปัญญินทรีย์ (ปัญญาที่แก่กล้า)

“**ปัญญินทรีย์**” มีความหมายว่า ปัญญาที่เป็นใหญ่ หรือปัญญาที่แก่กล้า หรือปัญญาที่บ่มสุกงอมจนได้ที่ ในที่นี้มุ่งหมายแสดงให้เห็นถึงคุณภาพของปัญญาในระดับที่สามารถนำไปใช้การได้ดี ไม่ได้แสดงถึงการทำหน้าที่ของปัญญาในลักษณะใดลักษณะหนึ่งโดยเฉพาะ อย่างที่ได้กล่าวถึงปัญญาในชื่อต่างๆ ที่ผ่านมา

ทำไมจึงต้องมี “ปัญญินทรีย์”

ทั้งนี้เพราะปัญญาต่างๆ ตามที่ได้กล่าวไปแล้วทั้งหมด จะไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างดีหรืออย่างได้ผล หากปัญญาต่างๆ เหล่านั้น ยังไม่มีคุณภาพ ยังไม่มีความสุกงอม ยังไม่มีความเติบโตใหญ่หรือแก่กล้าเพียงพอ

อาจเปรียบได้กับแมวซึ่งมีความสามารถในการจับหนู แต่หากยังเป็นลูกแมวที่ตัวเล็กอยู่ ก็ยังไม่สามารถไปจับหนูที่ไหนได้ และอาจจะถูกหนูตัวที่ใหญ่กว่าไล่กัดด้วยซ้ำไป ในที่นี้จำเป็นจะต้องเลี้ยงและบำรุงให้แมวมีความเติบโตใหญ่ขึ้นมาถึงระดับหนึ่งเสียก่อน จึงจะสามารถจับหนูได้เป็นอย่างดี

ในเรื่องของปัญญาที่เช่นเดียวกัน ปัญญาที่จะทำหน้าที่ต่างๆ จนได้ผลดี ก็จำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนอบรมให้ได้ถึงในระดับที่เป็น “ปัญญินทรีย์” จึงจะได้รับความสำเร็จจากการทำหน้าที่ของปัญญาประเภทนั้นๆ ด้วยดี

หลักการในเรื่องนี้ อันที่จริงเป็นหลักการเดียวกันกับที่ใช้ในเรื่องอื่นๆ โดยทั่วไปด้วย กล่าวคือ “การทำให้มาก หรือการทำให้ต่อเนื่อง” ซึ่งตรงกับหลักที่ตรัสไว้ คือ “ภาวิตา พหุลิกตา” หมายความว่า บุคคลจะมีความสูงงอม มีความแก่กล้า หรือมี “อินทรีย์” คือความเป็นใหญ่ในเรื่องใด ก็จะต้องมีการฝึกหัดหรือทำให้มาก และทำให้ต่อเนื่องในเรื่องนั้น ซึ่งหากยังไม่ได้ทำให้มากพอ ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จในเรื่องนั้นๆ ในที่นี้จึงอาจใช้เรื่องของ “อินทรีย์” เป็นเครื่องวัดการประสบความสำเร็จของบุคคลได้

ในเรื่องนี้ อาจเปรียบได้กับการเอาแท่งไม้แห้ง 2 อันมาสีกัน เพื่อจะให้เกิดประกายไฟ บุคคลจะต้องเอาไม้มาสีกันให้มากให้ต่อเนื่อง และสีโดยไม่หยุด จึงจะทำให้เกิดการสะสมของความร้อนที่มากขึ้น ๆ จนถึงจุดหนึ่ง ก็จะเกิดประกายไฟออกมา แต่หากบุคคลหยุดสีเมื่อใด ความร้อนที่สะสมมาก็จะหมดไป และจะต้องไปเริ่มต้นสะสมความร้อนใหม่ทุกครั้ง ทำให้ความร้อนที่สะสม มีไม่มากพอจนถึงจุดที่ทำให้เกิดประกายไฟแลบออกมาได้เสียที

ในเรื่องของปัญญาที่เช่นกัน ปัญญาต่างๆ ที่ได้กล่าวไปแล้ว จะต้องได้รับการฝึกฝนอบรมให้มากให้ต่อเนื่อง จนเกิดความชำนาญ จนสูงงอมแก่กล้าและมีความเป็นใหญ่ จนกลายเป็น “ปัญญินทรีย์” จึงจะมีพละภาพและทำให้ปัญญานั้นๆ สามารถทำกิจตามหน้าที่ได้ ประสบความสำเร็จตามที่ประสงค์

◆ ปัญญาพละ (ปัญญาที่เป็นพลัง)

“ปัญญาพละ” คือปัญญาที่เป็นพลัง มีความหมายในทำนองเดียวกับ “ปัญญาธิริย” คือ ปัญญาที่เป็นใหญ่ ที่มุ่งแสดงถึงคุณภาพของปัญญาที่สามารถนำไปใช้การได้ดี ไม่ได้แสดงการทำหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่งโดยเฉพาะ

“ปัญญาพละ” มีความแตกต่างจาก “ปัญญาธิริย”

“ปัญญาธิริย” มุ่งแสดงถึงคุณภาพหรือความเป็นใหญ่ของปัญญาที่อยู่ในตัวของบุคคล

ส่วน “ปัญญาพละ” มุ่งแสดงถึงพลังของปัญญาที่ออกไปทำหน้าที่ จนทำให้ประสบความสำเร็จตามกิจที่กระทำ

ในที่นี้อาจเปรียบได้กับเรื่อง “ตำแหน่ง” และ “อำนาจ” ซึ่งเป็นสิ่งที่คู่กันและต้องไปด้วยกัน โดยตำแหน่งจะเพ่งเล็งไปที่ตัวบุคคล ผู้ครองตำแหน่งเป็นสำคัญ ส่วนอำนาจจะเพ่งเล็งไปที่พลังที่จะออกไปจัดการกับสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปตามที่ประสงค์ และโดยทั่วไป เมื่อมีตำแหน่งใหญ่ขึ้นเท่าใด อำนาจก็จะมีมากขึ้นเท่านั้น ;

บุคคลที่มีตำแหน่งใหญ่ แต่ไม่มีอำนาจก็ทำอะไรไม่ได้มากนัก

บุคคลที่มีตำแหน่งเล็ก จะให้มีอำนาจมาก ก็เป็นไปไม่ได้

การจะทำกิจต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จด้วยดี จะต้องอาศัยทั้งตำแหน่งและอำนาจเป็นเครื่องมือสำคัญ

ในที่นี้เปรียบ “ตำแหน่ง” ได้กับ “ปัญญาธิริย” ซึ่งเป็นเรื่องในฝ่ายของบุคคล และเปรียบ “อำนาจ” ได้กับ “ปัญญาพละ” ซึ่งเป็นเรื่องของพลังหรืออำนาจที่จะเข้าไปทำหน้าที่ ให้ประสบผลสำเร็จตามกิจที่ปัญญานั้นๆ มีอยู่

♦ ปัญญาบารมี (ปัญญาที่บำเพ็ญเพื่อความเป็นพระพุทเจ้า)

“ปัญญาบารมี” คือ ปัญญาอันยิ่งยวด โดยทั่วไปมักจะใช้เฉพาะกับการบำเพ็ญและสร้างสมจนเต็มเปี่ยมของพระโพธิสัตว์ เพื่อจุดหมายคือการบรรลุ “โพธิญาณ” หรือความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ในคัมภีร์อรรถกถามีคำวินิจฉัยว่าเป็นเรื่องที่ครอบคลุมแม้แต่กับพระสาวกตลอดจนถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วย

เรื่องของปัญญาบารมีนี้ ได้แสดงไว้เป็นบารมีข้อหนึ่งในหมวดธรรม คือ “บารมี 10” หรือ “ทศบารมี” คือ ทานบารมี , ศีลบารมี , เนกขัมมบารมี , ปัญญาบารมี , วิริยะบารมี , ขันติบารมี , สัจจบารมี , อธิษฐานบารมี , เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี

นอกจากนั้นยังได้มีการแสดงระดับในการบำเพ็ญบารมีแต่ละอย่าง ไว้เป็น 3 ระดับ คือ

1. “บารมี” หรือ “สามัญญบารมี” บารมีในระดับต้น
2. “อุปบารมี” บารมีในระดับกลาง
3. “ปรมัตถบารมี” บารมีในระดับสูง

โดยมีเกณฑ์ในการจำแนกบารมีแต่ละระดับไว้หลายแบบ แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะในแบบที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง กล่าวคือ ระดับบารมี เอาสิ่งที่อยู่ภายนอกร่างกายเป็นเกณฑ์ ; ระดับอุปบารมี เอาร่างกายที่เป็นอวัยวะหรือเลือดเนื้อเป็นเกณฑ์ ส่วนระดับปรมัตถบารมี เอาชีวิตหรือการสูญเสียชีวิตเป็นเกณฑ์ เมื่อรวมบารมี 10 ซึ่งจำแนกเป็น 3 ระดับ จึงมีชื่อเรียกรวมว่า “บารมี 30 ทศ”

และยังมีการแสดงระดับของการบำเพ็ญบารมี ย่อยลงไปอีกเป็น 2 กรณี คือ ที่เนื่องด้วยตนเอง และที่เนื่องด้วยผู้อื่น ดังนี้

● “บัญญัติบารมี ที่เนื่องด้วยตนเอง ได้แสดงไว้ว่า

◆ ในกรณีที่พร้อมจะเสียสละทรัพย์หรือสิ่งของภายนอกทั้งหมด
เพื่อบำเพ็ญบัญญัติบารมี จัดเป็น “บารมี”

◆ ในกรณีที่พร้อมจะเสียสละอวัยวะตลอดจนเลือดเนื้อ เพื่อ
บำเพ็ญบัญญัติบารมี จัดเป็น “อุปปบารมี”

◆ ในกรณีที่พร้อมจะเสียสละชีวิต เพื่อบำเพ็ญบัญญัติบารมี
จัดเป็น “ปรมัตถบารมี”

ตัวอย่างกรณี “ปรมัตถบารมี” ที่เห็นได้ชัด ก็คือพุทธประวัติ
ในคืนวิสาขบูชาตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ตั้งจิตอธิษฐาน
ไว้ว่า “...ถึงแม้เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไป จะเหลืออยู่เพียงหนังเอ็น
และกระดูกก็ตาม ตราบใดที่ยังมิได้ตรัสรู้อนุตตรสัมโพธิญาณแล้วไซ้
ตราบนั้นจะไม่ยอมลุกขึ้นจากอาสนโพธิบัลลังก์นี้”

● “บัญญัติบารมี ที่เนื่องด้วยบุคคลอื่น มีแสดงไว้ว่า

◆ การใช้บัญญัติ รักษาธรรมาสนสมบัติ บุตร ภริยา ของผู้อื่น
จัดเป็น “บารมี”

◆ การใช้บัญญัติ รักษาอวัยวะและเลือดเนื้อของผู้อื่น จัดเป็น
“อุปปบารมี”

◆ การใช้บัญญัติ รักษาชีวิตของผู้อื่นจัดเป็น “ปรมัตถบารมี”
นอกจากนั้นในคัมภีร์อรรถกถา ยังได้แสดงรายละเอียดของ
บารมี 3 ระดับนี้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า ผู้ปรารถนาสาวกภูมิ ต้องบำเพ็ญบารมี
10 ทศ ; ผู้ปรารถนาปัจเจกภูมิ ต้องบำเพ็ญบารมี 20 ทศ คือ บารมี
และอุปปบารมี ส่วนผู้ปรารถนาพุทธภูมิ ต้องบำเพ็ญบารมี 30 ทศ คือ
บารมี อุปปบารมี และปรมัตถบารมี

◆ ปัญญาชั้น (กองแห่งปัญญา)

“ปัญญาชั้น” แปลว่า “กองแห่งปัญญา” เป็นคำที่กว้างที่สุด เป็นชื่อที่ใช้เรียกรวมของปัญญาทุกประเภท จัดอยู่ในหมวดธรรมที่เรียกว่า “ธรรมชั้น 5” ซึ่งเป็นการประมวลคำสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้าไว้เป็น 5 หัวข้อใหญ่ คือ

1. สीलชั้น กองแห่งศีล
2. สมာธิชั้น กองแห่งสมาธิ
3. ปัญญาชั้น กองแห่งปัญญา
4. วิมุตติชั้น กองแห่งวิมุตติหรือความหลุดพ้น
5. วิมุตติญาณทัสสนชั้น กองแห่งวิมุตติญาณทัสสนะหรือการรู้การเห็นในวิมุตติ

● การประยุกต์ปัญญาในการดำเนินชีวิต

ในการดำเนินชีวิตจริง จำเป็นต้องใช้ปัญญาต่างๆ ดังที่กล่าวไปแล้วทั้งหมดรวมกัน โดยเฉพาะปัญญาใน 5 ประการแรก คือ สัมมาทิฏฐิ, สัมมาสังกัปปะ, สัมปชัญญะ, ธรรมวิจย และวิมังสา

ดังนั้น เพื่อความสะดวกในการประยุกต์ใช้ปัญญาต่างๆ ร่วมกัน อย่างมีประสิทธิภาพ จึงมีการแสดงธรรมไว้อีกหมวดหนึ่งเพื่อการนี้ คือ “สัปปริสสธรรม 7”

DHARMA CENTRE
CHULALONGKORN UNIVERSITY

◆ การประยุกต์ปัญญาด้วยหลัก “สัปปริสธรรม 7”
และ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”

“สัปปริสธรรม 7” มีความหมายว่า “*ธรรมของสัตบุรุษ, ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ, คุณสมบัติของคนดี, ธรรมของคนดี*” จำแนกได้เป็น 7 หัวข้อ คือ

1. ธัมมัญญาตา = ความรู้จักเหตุ คือ รู้ถึงหลักความจริง หรือเหตุปัจจัยที่เป็นกฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขของสิ่งต่าง ๆ
2. อัตถัญญาตา = ความรู้จักผล คือ รู้ถึงความมุ่งหมาย หรือ อรรถประโยชน์ หรือคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ
3. อิตถัญญาตา = ความรู้จักตน คือ รู้ถึงฐานะหรือกำลังในด้านต่าง ๆ ของตนที่มีอยู่ เช่น วัย เพศ นิสัย สถานภาพทางสังคม กำลังทรัพย์ ความรู้ ความสามารถ ความถนัด เป็นต้น
4. มัตถัญญาตา = ความรู้จักประมาณ คือรู้ถึงความพอเหมาะพอดีในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป
5. กาลัญญาตา = ความรู้จักกาล คือ รู้จักใช้เวลาให้ถูกต้องให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น
6. ปริสัญญาตา = ความรู้จักชุมชน คือ รู้จักในเรื่องความเชื่อ ขนบประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนหรือรู้เท่าทันความเป็นไปของสังคม
7. ปุคคลัญญาตา = ความรู้จักบุคคล คือ รู้จักความแตกต่างของบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น โดยอัธยาศัย ความสามารถ ความถนัด เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปสาระของ “สัปปริสธรรม 7” หมายความว่า การจะกระทำอะไรในกรณีหนึ่งๆ การกระทำนั้นๆ ให้มาจาก ผลลัพธ์ของการประมวลความรู้ทั้ง 7 ประการดังที่กล่าว นี่คือการใช้ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาที่จะให้ผลสำเร็จและได้รับประโยชน์ที่เหมาะสมและตรงต่อสถานการณ์อย่างแท้จริง

หากจะพิจารณาว่าปัญญาทั้ง 5 ประการ ได้ทำหน้าที่ใน “สัปปริสธรรม 7” อย่างไร ? ก็สามารถพิจารณาได้ว่า

“สัมมาทิฐิ และ สัมมาสังกัปปะ” จะต้องนำไปใช้ในทุกระดับขั้นตอนของ “สัปปริสธรรม 7” กล่าวคือ จะต้องมีความรู้เข้าใจต่อสิ่งต่างๆ ให้ดีพอและมากพอเสียก่อนในตอนต้น (สัมมาทิฐิ) และรู้จักเขาไปกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยจิตที่มีปัญญากำกับให้ไม่เกิดความรู้สึกที่รักหรือชังต่อสิ่งที่เข้าไปเกี่ยวข้องนั้น และด้วยจิตที่ตั้งไว้ว่าจะไม่กระทำการใดๆ ที่ทำให้เกิดความเบียดเบียนและเดือดร้อนเกิดขึ้น (สัมมาสังกัปปะ)

ในส่วนของ “ความรู้จักเหตุ” และ “ความรู้จักผล” อันที่จริงก็คือ “ธรรมวิจย” และ “วิมังสา” นั้นเอง โดยปัญญาที่เป็น “ธรรมวิจย” จะทำหน้าที่เลือกเฟ้น-สอดส่อง-สืบค้น ในกรณีที่บุคคลนั้น ยังไม่มีความรู้ในเหตุและผลของเรื่องที่จะเข้าไปกระทำอย่างเพียงพอ ; ส่วนปัญญาที่เป็น “วิมังสา” จะทำหน้าที่คอยประกอบเหตุต่างๆ ให้ครบถ้วนยิ่งขึ้น ๆ เพื่อที่จะนำไปสู่ผลที่ต้องการ

สำหรับ “ความรู้จักตน” , “ความรู้จักประมาณ” , “ความรู้จักกาล” , “ความรู้จักบุคคล” , “ความรู้จักชุมชน” นั้น เป็นการทำหน้าที่ของปัญญา คือ “สัมปชัญญะ” เป็นส่วนใหญ่

การประยุกต์ปัญญาด้วยหลักสัปปริสธรรม 7 นี้ เป็นที่น่ายินดียิ่ง โดยเฉพาะเมื่อวิเคราะห์ให้ดีแล้วจะเห็นว่าเป็นเรื่องเดียวกันกับ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทย ผ่านสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542 ซึ่งมีหลักที่เป็นรากฐานสำคัญอยู่ 3 หัวข้อใหญ่ คือ 1.ความพอประมาณ 2.ความมีเหตุผล และ 3.การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอที่จะต้านทานและลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จากกระแสโลกาภิวัตน์

โดยประยุกต์จาก 7 หัวข้อในสัปปริสธรรม ให้เหลือ 3 ข้อในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในทำนองเดียวกันกับที่พระพุทธเจ้าได้ประยุกต์ 8 ข้อในอริยมรรคมีองค์ 8 ให้เหลือ 3 ข้อในไตรสิกขา (=ศีล-สมาธิ-ปัญญา) ซึ่งเปรียบเทียบได้ ดังนี้

1. ความพอประมาณ = ความรู้จักตน + ความรู้จักประมาณ
2. ความมีเหตุผล = ความรู้จักเหตุ + ความรู้จักผล
3. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี = ความรู้จักกาล + ความรู้จักชุมชน + ความรู้จักบุคคล

โดยในหลักปฏิบัติได้ทรงแนะนำให้พิจารณาเรื่องความพอประมาณก่อนเป็นอันดับแรก

กล่าวคือ ให้เริ่มต้นจาก “ความพอประมาณ” โดยการพิจารณาต้นทุนหรือสิ่งต่างๆ ที่ตนเองมีอยู่จริง (= รู้จักตน + รู้จักประมาณ) จากนั้นจึงมาสู่ “ความมีเหตุผล” โดยการรู้จักเลือกเฟ้นวิธีการหรือกระบวนการดำเนินการต่างๆ (= รู้จักเหตุ) และกำหนดเป้าหมายให้

เหมาะสมกับต้นทุนที่มีอยู่ (รัฐจักผล) ก็จะทำให้สามารถดำเนินการในเรื่องนั้นๆ ได้ด้วยตนเอง คือ สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ต้องตกอยู่ในลักษณะยืมจมูกคนอื่นหายใจ และในที่สุดก็จะต้องมีการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเองเพื่อให้มีความมั่นคงและยั่งยืนในสิ่งที่ทำ โดยมีความระมัดระวังและติดตามความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆอยู่เสมอ ซึ่งสาระสำคัญที่จะต้องเฝ้าติดตามก็คือเรื่องของเวลาหรือยุคสมัย (รัฐจักกาล) ตลอดจนเรื่องของบุคคล (รัฐจักบุคคล) และสังคม (รัฐจักชุมชน) ที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (โปรดอ่านรายละเอียดเรื่องนี้เพิ่มเติมได้ในหนังสือ “ความพอเพียงคือทางรอดของมนุษย์และสังคม” จัดพิมพ์โดยธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ มี.ย.2551)

◆ การประยุกต์ “ปฏิสัมพันธ์ 4” เพื่อความแตกฉานของปัญญา

“ปฏิสัมพันธ์ 4” มีความหมายว่า “ปัญญาแตกฉาน” เป็นชุดของการประยุกต์ปัญญาอีกชุดหนึ่งที่ตรัสสอน

มูลเหตุที่ตรัสสอนเรื่องนี้ ก็เพราะในสังคมมนุษย์ มีการใช้การพูด การเจรจา และภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสาร ถ่ายทอด และดำเนินการในเรื่องต่างๆ อย่างกว้างขวาง จนอาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการต่างๆ ในสังคมมนุษย์ มีปัจจัยส่วนหนึ่งมาจากความสามารถในการพูด-เจรจา เป็นสำคัญ ถึงกับมีผู้บางท่านได้กล่าวเป็นสุภาษิตไว้ว่า “ปากเป็นเอก เลขเป็นโท...”

ด้วยเหตุนี้ จึงมีการแสดงการประยุกต์ปัญญาอีกชุดหนึ่ง คือ “ปฏิสัมพันธ์ 4” เพื่อให้มีปัญญาแตกฉาน ในด้านการพูด-เจรจา-ใช้ภาษา ตลอดจนจนสามารถใช้เพื่อให้บังเกิดผลและสำเร็จประโยชน์ตามที่มุ่งหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ของท่านเจ้าคุณ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายรายละเอียดของ
“ปฏิสัมพันธ์ 4” ไว้ดังนี้

1. **อรรถปฏิสัมพันธ์** คือ ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปรัชญา
แจ่มในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบาย
ขยายออกไปได้โดยพิสดาร เป็นต้น

2. **อัมมปฏิสัมพันธ์** คือ ปัญญาแตกฉานในธรรม ปรัชญา
แจ่มในหลัก เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้
หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้

3. **นิรุตติปฏิสัมพันธ์** คือ ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปรัชญา
แจ่มในภาษา รู้ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติและภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูด
ชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้

4. **ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์** คือ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ
ปรัชญาแจ่มในความคิดทันการ มีไหวพริบ ซึมซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอามา
เชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลใหม่ขึ้น ใช้ประโยชน์ได้สละเหมาะ
เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์

กล่าวโดยสรุป ในการพูด-เจรจา (ปฏิสัมพันธ์ 4 เน้นในเรื่อง
การพูด-เจรจา) เป็นสำคัญ แต่สามารถนำไปใช้ในกรณีอ่านหรือเขียน
ได้) ที่จะให้บังเกิดผลดีและมีประสิทธิภาพนั้น ประการแรกจะต้องจับ
ประเด็นหรือสาระสำคัญของเรื่องให้ได้เสียก่อน (อัมมปฏิสัมพันธ์)
เมื่อจะโต้ตอบหรือจะชี้แจง ก็สามารถถออธิบายขยายความได้อย่าง
ชัดเจนและละเอียดละออ จนเป็นที่เข้าใจ (อรรถปฏิสัมพันธ์) นอกจากนั้น

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ยังสามารถใช้ถ้อยคำและภาษาที่เหมาะสมกับผู้ฟังที่จะรับรู้ได้ดี (นิรุตติปฏิสัมพันธ์) และยังมีไหวพริบปฏิภาณว่องไว สามารถตอบ และชี้แจงได้รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ (ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์)

บุคคลผู้ถึงพร้อมซึ่ง “ปฏิสัมพันธ์ 4” ดังที่กล่าวไปแล้วนี้ ย่อมสามารถไขการพูด-เจรจา ให้บังเกิดผลตามที่มุ่งหมายได้อย่างดีและมีประสิทธิภาพ

● กฎธรรมชาติที่ “ปัญญา” ฟังรู้

ในบททำนองนี้ ขอเสนอกฎธรรมชาติ 3 เรื่อง ที่ฟังรู้ ซึ่งเห็นว่าเป็นความรู้พื้นฐานสำคัญ ที่จะทำให้เกิดปัญญาอื่นๆ ต่อไปได้มาก และทำให้เกิดบูรณาการของปัญญาต่างๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

◆ ธรรมชาติของชีวิต

กฎธรรมชาติเรื่องแรกที่ขอเสนอให้แสวงหาความรู้ก่อน คือการรู้จักธรรมชาติชีวิตของตนเอง เพื่อจะรู้ว่า : ชีวิตคืออะไร? ต้องการอะไร? และเพื่ออะไร? ซึ่งตรงกับคำของผู้รู้บางท่านที่กล่าวไว้ว่า “การรู้จักตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นของปรัชญาญาณ”

เพราะหากยังไม่มีความรู้ที่ถูกต้องต่อเรื่องของตนเอง หรือธรรมชาติชีวิตของตนเองเพียงพอแล้ว จะไปรู้จักทำหน้าที่หรือเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นๆ ที่อยู่รอบตัวออกไปให้ถูกต้องได้อย่างไร? (โปรดอ่านรายละเอียดเรื่องนี้เพิ่มเติมได้ ในหนังสือ “คู่มือบัณฑิตของแผ่นดิน” หน้า 6-8 จัดพิมพ์โดยธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ ก.พ.2552)

◆ นิยาม 5 : กฎธรรมชาติ 5 ประการที่ควบคุมสรรพสิ่ง

กฎธรรมชาติประการถัดไป ขอเสนอให้พิจารณา “นิยาม 5” ในพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แสดงถึง “กฎธรรมชาติ 5 ประการ” ที่ควบคุมความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติทั้งหมด จำแนกได้ดังนี้

1. **อุตุนิยาม** (physical laws) กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิจึงหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ ในสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในเรื่องของธาตุพื้นฐาน คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ

2. **พีชนิยาม** (biological laws) กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพืชพันธุ์

3. **จิตตนิยาม** (psychic law) กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต

4. **กรรมนิยาม** (the law of Kamma) กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์

5. **ธรรมนิยาม** (the general law of cause and effect) กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย

“นิยาม 5” นี้ แต่ละนิยามล้วนมีเนื้อหาสาระที่กว้างขวางและลึกซึ้งมาก สามารถศึกษาเรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไม่มีขีดจำกัด แต่ในที่นี้ขอเสนอให้แสวงหาความรู้ในนิยาม 5 ในลักษณะที่แต่ละนิยามเป็นเหตุปัจจัย และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันขึ้นไปเป็นลำดับ โดยมองว่านิยามทั้ง 5 นี้ เป็นเสมือนตึก 5 ชั้น ที่แต่ละชั้นเป็นฐานรองรับให้สามารถต่อเติมชั้นถัดไปได้ เพื่อให้เห็นองค์รวมในการบูรณาการของความรู้ต่างๆ (โปรดอ่านรายละเอียดเรื่องนี้เพิ่มเติมได้ ในหนังสือ “คู่มือบัณฑิตของแผ่นดิน” หน้า 9 - 29 จัดพิมพ์โดยธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ ก.พ. 2552)

◆ ปฏิจสุมุปาบท : กฎธรรมชาติที่ทำให้เกิดทุกข์

“ปฏิจสุมุปาบท” เป็นกฎธรรมชาติสำคัญที่สุดในปัญหาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ที่แสดงให้เห็นถึงกลไกการเกิดขึ้นและดับลงของความทุกข์ ซึ่งเป็นปัญหารากฐานของมวลมนุษยชาติ และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่มีความรู้สึกนึกคิด มีเนื้อหาสาระลุ่มลึกถึงขนาดที่ท่านพระอานนท์ยังได้รับคำเตือนเมื่อได้กล่าวต่อหน้าพระพักตร์ว่า หลักปฏิจสุมุปาบทนี้ ถึงจะเป็นธรรมลึกซึ้ง และปรากฏเป็นของลึกซึ้ง แต่ก็ยังปรากฏแก่ท่าน เหมือนเป็นธรรมง่าย ๆ โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า

“..อย่ากล่าวอย่างนั้น อย่ากล่าวอย่างนั้นอานนท์ ปฏิจสุมุปาบทนี้ เป็นธรรมลึกซึ้งและปรากฏเป็นของลึกซึ้ง เพราะไม่รู้ไม่เข้าใจ ไม่แทงตลอดหลักธรรมข้อนี้แหละ หมู่สัตว์นี้จึงรุ่มวายเหมือนเส้นด้ายที่ขอดกันยุ่ง จึงขมวดเหมือนกลุ่มด้ายที่เป็นปม จึงเป็นเหมือนหนูก่มกระต่าย และหนูก่ปล่อง จึงผ่านพ้น อบายทุกติวินิบาต สังสารวัฏ ไปไม่ได้”

“ปฏิจสุมุปาบท” จึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญมากที่พุทธบริษัทพึงศึกษาและทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง ในฐานะเป็นแก่นธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และในฐานะที่เป็นหลักธรรมที่จะนำไปให้พ้นอบาย ทุกติ วินิบาต สังสารวัฏตามที่ตรัส

นอกจากนั้น ยังมีพุทธพจน์สำคัญที่ตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” และ “ผู้ใดเห็นปฏิจสุมุปาบท ผู้นั้นเห็นธรรม” ซึ่งเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญยิ่งยกว่า การจะรู้จักและเข้าถึงพระพุทธเจ้าตลอดจนพระธรรมที่ทรงแสดง ก็ด้วยการเห็นหรือรู้เข้าใจในปฏิจสุมุปาบทนี้เอง ดังนั้น หนังสือเล่มถัดไป จะเขียนเรื่อง “ปฏิจสุมุปาบทฉบับวิเคราะห์-สังเคราะห์” เพื่อเชิญชวนให้รู้จักและเข้าใจยิ่งขึ้นต่อไป.

ลักษณะที่โดดเด่นยิ่งของคำสอนในพระพุทธศาสนา
ที่แตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ โดยทั่วไป คือ
เป็นศาสนาที่ตั้งอยู่บนหลักการของเหตุและผล
มองสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน
และมีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอน
ที่เรียกว่า “กฎธรรมชาติ” ซึ่งเป็นเช่นนั้นเอง (ตถตา)
โดยไม่มีผู้สร้างหรือผู้ดลบันดาลแต่ประการใด
และด้วยลักษณะดังที่กล่าวไปแล้วนี้
จึงมีคำกล่าวขานถึงพระพุทธศาสนาว่า
เป็น “ศาสนาแห่งปัญญา”

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา
มีคำใช้ที่หมายถึง “ปัญญา” มากมาย อาทิ
สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ, สัมปชัญญะ, ธรรมวิจย, วิมังสา, ญาณ,
วิชา, ปัญฺินทริย, ปัญญาพละ, ปัญญาบารมี, ปัญญาขันธ
เป็นต้น ซึ่งแต่ละคำแสดงนัยให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่
ของปัญญาในบริบทที่แตกต่างกัน

ดังนั้น การจะเข้าถึงปัญญาในพระพุทธศาสนา
จึงต้องมีความเข้าใจต่อความหมายของคำเหล่านี้ให้ดีเสียก่อน